

אבא אפּפּלבוים.

מִשָּׁה זְכוּת

חיינו, ספריו, שיטתו הקבלית, תלמידיו, פיוטיו ופעולותיו הצבורית.

הוצאת „סנונית” לבוב.

תרפ"ו

RABI MOJŻESZ ZACUTA

Rabin i kaznodzieja Wenecji i Mantua.

(1625 — 1697)

Dramaturg i autor dzieł treści kabalistyczno-halachicznej.

Szkic biograficzny i literacko-historyczny.

napisał

Abe Apfelbaum, Rzeszów.

Wydawnictwo „Snunit“ (N. Siegel) Lwów

Treść:

- 1) Biografia.
- 2) Stosunek do swych uczniów w dziedzinie kabały.
- 3) Przegląd dzieł opublikowanych.

RABBI MOSES ZACUTA

Rabbiner und Prediger in Venedig und
Mantua.

(1625 — 1697)

Verfasser vieler kabbalistischen, halachischen und dramatischen Werke.

Biografische und literar-historische Skizze.

von

Abe Apelbaum, Rzeszów.

Verlag „Snunith“ (N. Siegel) **Lemberg**

Inhaltsangabe :

- 1) Lebensbeschreibung und Werdegang.
- 2) Sein Verhältniss zu seinen Schülern in Kabbalah.
- 3) Übersicht seiner veröffentlichten Werke.

תוכן הענינים

פרק א.

גלות יהודה אשר בספרד התלקטו בתוגרמה. קרן אור הגיה
להם מארץ הולנדיה. העיר אמשטרדם היתה בימי המאה הרביעית
וחמישית למרכז היהדות, ונקראת ירושלים החדשה. לארבע מאות
הספרדיים שם היו כבר שלש מאות בתים גדולים. העדה
האמשטרדמית היתה לאם בישראל. שלש קהלות היו שם שנקראו
על שם בתי כנסיותיהן. יסוד התלמוד תורה והשיבה „עץ חיים”.
סדורו של „השיבה” ההיא למחלקותיה. סדר התלמוד שבו. ר”מ
זכות, ויחוסו להשיבה ההיא. דעת ההיסטוריקים ביחס רמ”ז
להפיליסוף שפינוצא. —

מן צד א' עד צד ד'.

פרק ב.

המשפחה המפוארה „זכותא” והגדול שבה ר”א זכותא, בן
בנו של ר”א זה ר' אברהם זכותא (Zacuta Lusitanus) השני בא
להולנד. תולדתו בקצרה. רמ”ז הוא מיוצאי חלציו. השערות בזמן
תולדתו. פקפוק בדברי רושמי תולדותיו. סתירה להגבלת זמנו
מצדם. רמ”ז לא היה תלמיד הת”ת כדברי ההיסטוריקים, ולא ישב
על ספסל אחד עם שפינוצא. נטית הרמ”ז עוד בימי ילדותו
להקבלה. נסיעתו לארץ פולין, ומשם לאיטליה. למודו אצל המקובל
ר' בנימין הלוי. השקו לנסוע לארץ ישראל. ישיבתו בוויניציאה.
מכתבי הרמ”ז בענין נסיעתו לא”י. טעות בעל עמודי העבודה
בדבר התגורר הרמ”ז בוויניציאה. —

מן צד ד' עד צד ח'.

פרק ג.

חקירה בזמן בוא רמ"ז לוויניציאה. מושבו שם כ"ח שנים בתואר רב, דרשן, מגיד. יסוד בית מדרש לחכמת הקבלה. אהבת הרמ"ז לשני תלמידיו ר' בנימין הכהן ור' אברהם רויגו. נסיעתם לרבים בכל שנה ושנה. בשנת תל"א נקרא לשרת בתור רב לעיר מנטובה. חלוף המכתבים בינו לבין תלמידו ר"א בענין זה. הקהלה הוויניציאנית לא הסכימה לעזבו עד מלאות לו ימי הפקודה שהתנו ביניהם. בשנת תל"ג נסע הרמ"ז למנטובה, בינתיים היה גם בפאדובה. עיקר התעסקות הרמ"ז בוויניציאה היתה הקבלה, גם בנגלה הגה למדי, שם קונן גם קינה על מות בעל תוספות יו"ט. טעות הרב מנשה בן ישראל ובעל צמח דוד במיתת התוי"ט. הרמ"ז פייט שיר יקר לחתונת תלמידו ר"א הנ"ל. הרמ"ז נחשד בעיני רבים לכת ש"צ. הקבסו מהפגם הזה. טעות גריץ בזה. היעב"ץ חשדו ג"כ בהגם. דעת הר"י ממודינא על חשדים כאלה. —

מן צד ט' עד צד טז.

פרק ד.

בשנת תל"ג קבע ישיבתו במנטובה. הקהלה המנטבאית היתה אז נחשבת לשלישית בערכה בין קהלות איטליה. בכל דבר שבקדושה לקחה חלק בראש. מאורעות גדולות ומקרים רבים נתהוו שם במאה הרביעית והחמישית. הקבלה נשאה ראש והיתה לגבירה. הדפסת הזהר שם והעלאת ר' שלמה מלכו שם על המוקד. שמחת הרמ"ז שעלתה לו לשבת בעיר הקדש הזו. מכתבו לתלמידו ר"ב הכהן בזה. ישיבת הרמ"ז במנטובה ועסק למודיו שם. התעסקו שם בצרכי צבור. יסדו חבורות מועילות רבות. בשנת תל"ה פייט לבני עדתו שיר אשר יאמרו בר"ח שבט בכל שנה ושנה. פעולתו הגדולה בסדור עניני קהלתו בכל עסקי ממון ושטרות. ספרו "שודא דדייני". ימי ישיבתו שם במנטובה כ"ה שנים מן שנת תל"ג עד תנ"ח. —

מן צד טז עד צד כ'.

פרק ה.

הקו היסודי מאישיותו של הרמ"ז, הקבלה והפיוט. השירה וחמיסטיקא קרובות הנה. הרמב"ם שהיה המתנגד ביותר גדול להקבלה חסר לו גם כשרון הפיוט. המקובל ביותר גדול שבזמנו ר' משה חיים לוצאטו חפר המחזות ביותר מצוינים בעברית. הרמ"ז שהיה מקובל נלהב, חפר גם הוא הדרמה הראשונה בעברית. הספר "יסוד עולם" הוא הדרמה הראשונה שנכתבה עברית לעברים, הדומה "אסירי התקוה" מר' יוסף בן יצחק פינסי קדמה אמנם בדפוס. אבל "יסוד עולם" נכתב לפניו. העיר וויניציאה בגלל חכמת חכמיה ובתי הדפוס המפורסמים שהיו שם היתה למקום מכשר לחכמת ישראל. הרמ"ז כתב את חברו זה בימי בחרותו. הנסיון הזה עלה לו יפה. השיר הזה היה כעין נחמה לבני עדתו האנוסים בימי האינקוויזיציה. שבעה וארבעים פיוטים ותפלות חבר ותקן עוד הרמ"ז לכל חגי השנה. תפלתו המצוינת "אלף אלפין". הרמ"ז לא היה מקורי בזה כבר קדמו אחרים, אבל הוא עלה עליהם בעמקות התוכן. בכל זאת היה רק משורר ממוצע ולא הגיע למעלת ר"י נגארא. הקבלה עמדה אז על סדר היום, בפרט באיטליה מקום מקלט אז לכל בעלי הקבלה וההזיה. הרמ"ז היה גם מגיד. הוא השתוקק כמו כל המקובלים להתגורר בארץ ישראל. ר' גרשון קיטאווער ורמ"ח לוצאטו, ותאומם העזה לארץ ישראל. הסבות לזה. שטה חדשה בדבר התפעלות דתית. תורת האר"י ירשו את מקומה של תורת הר"מ מקורדוריא.

מן צד כ' עד צד כו.

פרק ו.

הקבלה שהיתה עד סוף המאה השלישית, חכמה עיונית ליחידי סגולה, פרצה את גדרה בראשית המאה הרביעית ותהי ענין לדרשני רבים. ר' משה קורדיווארי וגיסו המקובל מהר"ש אלקבץ. שיטתם בקבלה מיוסדה על שכל האנושי. דעתו על איזה מקובלים שבדורו. הר"ה וויטל שקם אחריו, השפיל את שיטתו והרים תחתיה את שיטת האר"י המלאה סודות ורמזים. דעת הרמ"א על ליכודי

הקבלה. רמ"ז אחז בשיטת מהרח"ו בכל כחו. דבריו לתלמידו בענין זה. אמונתו בהקבלה המעשית, בקמיעות ובלחשים. תפישתו להפר"ח בהלכה מדברי הזהר. הרמ"ז היה דר בשני עולמות, עולם הנעלה ועולם הדמיון. בהלכה היה נושא ונותן בינה ישרה ובהגיון. בפירושו על המשניות לא נראו עקבי הדמיון רק בינה ישרה וחכמת ההגיון והדקדוק. לפעמים גם הוגה דעות בבקרת חפשית. תפישתו תמיד על בעל התו"ט בדבר דקדוק. לא ירא לעשות בנקל, טעות סופר בדברי הקדמונים. בעל הפירוש, בני יששכר על המשניות לא זכר את שמו – גם בפירושו לא שכח לפעמים לזכור את אהובתו "הקבלה", אבל העיקר אצלו היה רק הדקדוק בכל דבור. עדותו של תלמידו עליו כי היה בקי בכתובים ובדקדוק. דמיונו לבעל הבית יוסף בכמה דרכים. ימי זקנתו. מחלתו הקשה. מותו ביום ב' דחג הסוכות תנ"ח. נוסח כתיבת מצבתו. שבועי בעל "עמודי העבודה" בנוסח זה. הרב מורטרה לא מצא את האבן הזאת בעירו כי היה לשמוש בידי הנוצרים. הספדו של תלמידו ר' בנימין הכהן עליו.

מן צד כי עד צד לת.

נוספות

ן צד לט עד צד מז.

פרק א

גולה אחרי גולה הגלתה הבת יהודה אשר בספרד, רבים מבני הגולה ספו תמו מעוצר רעה ויגון, אבל שאריתם שמו פניהם קדימה, ושם בתוגרמה התלקטו העצמות אחת אל אחת, ומרכז חדש ישראלי, קם, ויהי לעצם חי בבית ישראל, אולם גם שם לא לעולם היה חוסן, ואחרי עבור מאה שנה, גם שם ככב הצלחת ישראל אסף נגהו, ורק קרן אורה אחר הגיה להם ממערב מפאת ים וצפון. בארץ הולנדיה עלה קו אור הראשון אשר בשר עלות השחר מחדש להנודד הנצחי, העיר הראשית אשר במדינת הולנדיה, קרית מלך אמשטרדם היושבת על מבואות ים הצפוני המערבי, העיר רוכלת עמים הלזו, היתה בימי המאה הרביעית ובראשית המאה החמישית לאלף הששי למרכז היהדות, עד שזכתה א גם לשם „ירושלים החדשה“ בפי היהודים שבזמן ההוא. במשך העת, נהייתה העיר הזאת להעט הנדח והנענה ב לתבת נח מפני מי המבול, המים הזדונים, מי האכזריות והקנאה המהבילה, העריצות והמשטמה הדתית, והלאומית, עם כל גליהם ומשבריהם אשר עברו עליהם, שם מצא ישראל מחסה ומסתור מפני משפטי האינקוויזיציה, ומפני מדורות האש, שהבעירו כהנים מהבילים בספרד ובפורטוגליה להעלות עליהם את היהודים הכופרים. וכה נתרבה ונתגדל הישוב הישראלי בהעיר הזאת עד כי לארבע מאות הספרדים שהתישבו שם, היו כבר אז שלש ג מאות בתים גדולים וארמוני תפארה, ותהי על ידם לרוכלת עמים ולסחר גוים. הפליטים אשר התלקטו שמה, נקבצו לאחד אחד לישוב מתוקן ומסודר, ישוב שהיה למופת לאחיהם שבכל ארצות פזוריהם, העדה האמשטרדמית היתה לאם בישראל, והסתעפו ממנה קהלות וישובים חדשים, בדניה אנגליה ואמעריקא הצפונית והדרומית.

א) שודט יידישע מערקווירדיגקייטען. ב) גריץ שפר ח"ה. ג) גריץ שפר שם.

ויהי כאשר התאחדו שם באמשטרדם שלש הקהלות אשר נקראו בשם בתי כנסיותיהן „בית יעקב“ „נוה שלום“ „בית ישראל“ ונעשו לקהלה אחת (בשנת שצ"ט) שכל חלקיה אהוזים ודבוקים זה בזה, ופועלים בערך שוה לחפץ אחד, ותתנשא בזה על כל אחיותיה אשר בשאר ארצות, אז פקחו ראשי העדה הנאחדת הזו את עיניהם גם על מיעוט דעת התורה שבין בני הקהלה, ויבקשו עצה להסיר את המכשלה הזאת, ויסדו את התלמוד תורה הנודע (ד) אשר בו הקשיבו לקח בכל מקצעות התורה, הבית הזה הנקרא בשמו „ישיבת עץ חיים“ היה אולי הראשון באירופא, אשר היה ערוך ומסודר בסדר נכון למחלקותיו, בהדרגה והדרכה ישרה מן הקל אל הכבד לרגל שנות התלמידים וגדולם. בבית תלמוד זה נמצאו לראשונה שבע מחלקות, אשר להמחלקה הראשונה באו ילדים קטנים ללמוד קרוא וכתוב עברית, ועלו והלכו ממדרגה למדרגה, עדי הגיעם להמחלקות העליונות ללמוד תורת התלמוד והפוסקים. ולמען להיות למופת לעסקני זמננו המטפלים בחנוך הבנים כדאי הוא להזכיר פה, סדר הלימוד של ביה"ס הזה הנערך עוד לפני מאתיים וחמשים שנה, וכה יספר קורא הדורות ר' שבתי בס בספרו שפתי ישנים: „כן הוא הסדר של ק"ק ספרדים, הם בנו בית המקדש מעט, בית הכנסת המפוארה, ומי שלא ראה בנין זה, לא ראה בנין נאה מעולם בתוך בני ישראל, ואצלה סמוך לה בנו ששה חדרים לתלמוד תורה, בכל חדר מלמד אחד, בחדר הראשון לומדים תלמידים ילדים קטנים שידעו לקרות התפלה, אז משימים אותם לחדר השני, שם לומדים התורה עם נגון הטעמים, עד שיהיו בקיאים בחח"ת עד לעיני כל ישראל, אז נכנסים לחדר השלישי, שם לומדים תורה לפרש בלשונם לשון לע"ז עם פירש"י על כל הפרשה, ואז יבואו לחדר הרביעי, שם לומדים נביאים כתובים בטעמים ונגונים, נער אחד קורא הפסוק בלה"ק, ומפרשו בלשון לע"ז, וכל הנערים שומעים לו, אח"כ יאמר השני, וכן כל הנערים. אח"כ ילך הנער לחדר החמישי, ומרגילים שם לנערים לקרוא הלכה מעצמם, עד שיגיעו לכלל הבנה ושכל, לכל בחור, ואינם מדברים שם בלשון אחרת כ"א דוקא בלשון הקודש, רק ההלכה מפרשים בלשון לע"ז, והם לומדים חכמת הדקדוק היטב, ובכל יום לומדים הלכה אחת מהגמ', ובכל

מועד ורגל מענין היום, הלכות פסח בפסח וכו'. אז ילכו לחדר הששי והשביעי אל הישיבה מביה"מ של החכם האב"ד יצ"ו, שם יושבים ולומדים בכל יום ויום, הלכה אחת בדקדוק רש"י ותוס', ומפלפלים בעיון הדינים, מהמיימוני הטור ב"י ושאר פוסקים וכו'. וזמן הלמוד שוה לכל הרבנים והמלמדים כשמכה הזוג בבוקר שמנה, באים כל המלמדים הרבנים, והתלמידים, כ"א לחדרו, לומדים ג' שעות עד שיכה הזוג י"א, ויוצאים כלם כאחד. כשמכה הזוג שנים אחרי חצות, שבים כלם ולומדים עד שיכה חמש. ובאותן השעות שהם בבתיהם, יש לכל בית מלמד ללמוד לשון לע"ז ול' הקודש, וחוזרים על הלמודים בבתיהם ועושים שירים וחרוזות. הרבנים והמלמדים נתמנים מן הקהל ונפרעים מתוך הקופה של החברה הקדושה "תלמוד תורה" ואין המלמד צריך להחניף לשום אדם ולומדים ביחד כל התלמידים עני ורש וכו". כן הבינו אחינו הספרדים פליטי האינקוויזיציה ליסד בית אולפנא לתורת ישראל, אשר יוכל להיות למופת גם היום בזמננו הנוכחי, המלא שאלות ופתרונות בהעלאת אבק מרובה בדבר החנוך.

בבית אולפנא זה (ה) למד נושא מאמרנו זה ר' משה זכות, וכפי דעת ההיסטוריקים, ישב שם על ספסל אחד, עם ברוך שפינוצא, אשר הרעיש אח"כ את העולם כלו, בשיטתו הפהליסופית החדשה, ואשר הלך בקצה השני נגד חברו זה הנכנס בראשו ורובו על חדרי הקבלה העיונית והמעשית, ואם נכונה בפי ההיסטוריקים

(ה) ראה שם הגדולים בערכו, פה ראיתי מבוכה בין הסופרים, גריץ מחליט כי היה הרמ"ז התלמיד הראשון בבי"ס הזה, ונמוקו הוא מדברי בעל שה"ג הנ"ל הכותב: "ראיתי באמשטרדם ספר מודפס בלשון ספרד מענין הישוב ק"ק ספרדים ומדרש עץ החיים, והוא נמנה שם מכת הראשונה מלומדי המדרש בהוסדו" וה"ח ברלינר בהקדמתו לס' יסוד עולם יאמר "רמ"ז נחשב להתלמידים הגדולים בבי"ס זה, כי מפאת כשרונותיו הגדולים נכנס תומ"י להמחלקות העליונות וסיעתו ג"כ מדברי שם הגדולים, הוא מבין את המושג כת הראשונה באיכות ראשון בחשיבות, לא במספר כגריץ", אבל מבלעדי זאת, כל הבנין הזה אין לו יסוד קים, כי כפי אשר נדע נוסדה הישיבה עץ חיים אחרי אשר נתאחדו שלש הקהלות ביחד וזו היתה בשנת שצ"ט כנ"ל. וכפי אשר אברר הלאה, כבר היה אז הרמ"ז כבן שלשים שנה, וכבר חבר אז את ספרו החשוב "קול הרמ"ז" על המשניות. ובכמה מקומות בספרו זה מזכיר את ר' יצחק אבובב שהיה המורה הראשי של הישיבה הזו בתור "חבר" ולא בתור מורה (ראה קול הרמ"ז מכות פ"ב מ"ו) ואיך נוכל לכנות את הרמ"ז אז בשם תלמיד הישיבה? וצוד נדבר בזה.

אז נתפלא לראות, איך בשני החברים האלה, התגשמו שני הקצוות, האחד אהב את המכוסה והנעלם, והשני אהב את הברור והצמצום. האחד אהב את המליצה והשיר, והשני את ההגיון המוקשה. ואם האחרון נתפתח ונתגדל אחרי כן להיות החושב ביותר גדול בעולם הכללי, ואשר אחז מושכות הפהילוסופיה בידיו לדורות רבים אחריו; גדול ממנו הרבה הרב ר' משה זכות בעולם הישראלי, אשר קרנים מידו לו בכל מקצעות התורה, וראוי הוא איפה לעמוד בשורה הראשונה, בין גבורי ישראל שעמדו לו בימי גלותו הארוכה ובכל זאת מועטים הם מאד הדברים אשר כותבי דברי ימינו כתבו עליו, והרבה הרבה הניחו עוד להתגדר בו, ולמלאות את החסרון הזה, מגמתי כעת במאמרי זה. —

פרק ב

בין הפליטים משיני החיה הרעה האינקוויזיציה נמצאת גם המשפחה המפוארה „זכותא (zacuta) הגדול שבה ר' אברהם זכותא הראשון, נמלט לפורטוגליה ואחרי אשר זה כמעט שאף רוח בחצרות המלכים בליסובינה, לאשר חכמתו עמדה לו להיות חוזה וסופר דברי הימים לפני המלך יואן השני, עברה גם עליו אחרי כן כוס התרעלה, אחרי אשר שנה המלך עמנואל את טעמו ויצו לגרש את כל היהודים מארצו (בשנת רנ"ז), ואז נמתחה גם עליו מדת הדין הקשה להמלט מידי פח יקוש. אחרי נסיונות רבות וטלטולים קשים, בא לטוניס אשר באפריקא, בן בנו של ר' אברהם הזה, ר' אברהם זכותא ב' השני (Zacuta Lusitanus) בא להולנד, וזכה שם לשם גדול בתור אחד מגדולי חכמי הרופאים שבזמנו, הוא נולד בליסובינא לאבותיו האנוסים, למד חכמת הרפואה והפהילוסופיה בסלמנקה וקיאמברו, ונסמך שם לדוקטר בהיותו עוד, נער בן שמנה עשרה שנה. אולם כל חכמתו הגדולה לא עמדה לו להגן בעדו מפני חמת מלאכי מות, עדי הצליח לבא אמשטרדמה בהיותו קרוב לחמשים שנה, ויכנס שם בבריתו של אברהם אבינו ויהי ליהודי נאמן בפרהסיה לעיני השמש. נצר נכבד משרש זה היה כנראה

(א) ראה תולדותיו בכנס"י פין בערכו. (ב) גריץ שפר ח"ח.

ר' ג) משה זכותא, שנוֹלֵד באמשטרדם לאביו ר' מרדכי ז"ל, שנת ה'קלד'תו יצאנו קוראי הדורות (ה) החכמים בערלינר וצינץ לשנת (1625) שפ"ה, אבל זה לא יתכן לדעתי בשום אופן, כי בספרו קול הרמ"ז מביא את (ה) המהרש"א שתי פעמים בתואר „נר"ו" וזה לאות כי בעת כתבו את הספר הזה, היה המהרש"א עוד בחיים ואנחנו הלא נדע כי המהרש"א שבק' לן חיים (י) בשנת שצ"ב ויהיה הרמ"ז לפי"ז בן שש או שבע שנים, בעת כתבו את חבורו זה המלא דייקנות רבה וידיעות עצמיות המראים על רוחב לב איש בא בימים, היודע את ערכו, ואשר לפעמים גם מפריז על המדה לחלוק על המפורשים הראשונים, דבר שלא יאות לילד רך בן שש שנים. — לדעתי מכרחים אנחנו להקדים זמן ה'קלד'תו על שנת שצ"ב. בערך, באופן, כי בשעת כתבו את ספרו הנ"ל היה לכה"פ בן עשרים שנה, ובפרט כי מצאנוהו גם כבר בשנת ת"ה (י) לרב בווינציאה „ונסמך שם להיות סניף לדרשה לר' עזריה פיג"ו", ובעת ההיא כבר היה שָׁבַע נדודים מארץ מולדתו כאשר יספר בעצמו בזה"ל (ה) „כאשר התעו אותי גזירת שמים, מארץ מולדתי, אנכי בדרך נחני הנה" דברים המתאימים לאיש הבא בשנים בעל נסיונות ידבות ולא לבעל עשרים שנה, כפי החלטת ההכמים הנ"ל. —

ולאשר לדעתי צדקה השערתי זו, להקדים את שנות הרמ"ז לכל הפחות לשנת שצ"ב, עלינו עוד לברר ולהעמיד על אמתותה, החלטה מוסכמת אחרת אשר כל ההיסטוריים כמעט החזיקו בה ויחשבוה ליסוד קָיָם, ואשר לדעתי בנויה היא על בלי מה, הם כלם (ט) קָחַל מן ניפו עד בערלינר, ימהרו ויחליטו: אשר הרמ"ז נחשב לַתְּלַמִּידִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל בֵּית הַת"ת וישיבת עץ החיים, ומקור החלטתו זו, נובע מדברי האזולאי בשה"ג אשר שם יאמר: „ראיתי באמשטרדם ס' מודפס בלשון ספרד מענין ישוב ק"ק

ג) הרמ"ז מביא את זקנו ר' אברהם זכותא בספרו „קול הרמ"ז" (מס' פאה פ"א מ"ח) בזה"ל: „מ"כ בשם הר"א זכות בעל ס' היוהספן", ולפלא כי איננו מוחס א"ע אתריו לקרותו בשם „זקני" או „שאר" — ד) הקדמתו לס' יסוד עולם וסיניגוגאלען פאעזיע. (ה) קול הרמ"ז סוכה פ"ה מ"ו, ב"מ פ"ה מ"ז. (ו) גריץ שפר ה"ה ובהערה 5 שם. (ז) הקדמת הרמ"ז לבינה לעתים דפוס ווינציאה ושול"ת דב"ש סו"ה. (ח) שם. (ט) גריץ שפר, ברלינר שם, עמודי העבודה לכנסהוט, ניפו זצ"ל, וראה גם לעיל פ"א הערה ה'.

ספרדים ומדרש עץ החיים אשר להם, והוא נמנה מכת ראשונה מלומדי המדרש בהתיסדו. אבל לדעתי הרבה יש לשאול בדבר, הלא ידענו ממקורות נאמנים כי הת"ת הזה נוסד בשנת שצ"ט, וא"כ היה הרמ"ז אז קרוב לשלשים שנה, וכבר קבר אז את ספרו הגדול "קול הרמ"ז" על שיתא סדרי משנה, וגם בנתיים הלך לפולין ולמד שם בישיבות, כאשר נברר עוד הלאה, ואיך מותאם איפה לקרוא בשם "תלמיד" לאיש אשר הגיע כבר לשנות שלשים ויצא כבר טבעו בעולם בתואר מחבר חשוב, ואשר רק חמש שנים אחרי כן זכה למלך בתור רב בקהלת וויניציאה הגדולה כנ"ל? ובפרט רואים אנו כי יבנה הוא את"י הרב ר' יצחק אבוהב שהיה אחד מראשוני המורים בבית הזה, בשם וכנוי "חברי", (ופעם אחת יא) מביא קושיה בשמו, ואת אשר תירץ הוא לו "בסגנון המוכח" כי לא כתלמיד נחשב בבית ספר הזה רק כאחד מבני גילם של המורים; ולכן אדמה אנכי אשר שלא כהלכה הורו ההיסטוריים בדברי האזולאי הנודע לדייק בשמועותיו, וכי אמנם גם הוא לא יאמר, רק כי ראה אשר הרמ"ז "היה מכת ראשונה מלומדי המדרש", מ"לומדי" ולא "מתלמידי" וזאת יוכל להיות, כי יוכל להתחשב בין הלומדים שם בביהמ"ד הזה, והם חבריו ר' יצחק אבוהב*) ור' מנשה בן ישראל אשר היו כמעט שניהם בני גילו בשנים, ורק בתאומם העזה של ההיסטוריים שלנו לעשות את הרמ"ז לחברו של ברוך שפינוצו אשר היה צעיר ממנו כעשרים שנה (נולד 1632 – שצ"ב) ולעשות מזה מטעמים לומר: וישבו שניהם על ספסל אחד ולתאר את התמונה של דו פרצופין, היא שגרמתי להם לעשותו לתלמיד פשוט בביה"ס הזה, אבל התולדה האמתית לא תדע את הברק החצוני, ורק נוכח האמת דרכה, והאמת הזאת תורה לנו, כי רק דבריו הראשונים של האזולאי יוכלו עמוד "כי הרמ"ז היה מתלמידיו של ר' שאול מורטיירא", מפני כי זה האחרון היה באמת המורה הראשון באגשטרדם, והוא

(י) קול הרמ"ז מכות פ"ב מ"ו "ערבים עלי דברי חב"ד י". יא) שם כללים פ"א מ"ו "ה"ק הר"א ותירצתי לו".

(*) וממילא נופל גם השערת ד"ר שלמה רובין במבואו הקר אלהי, כי ר' משה זכות נחשב בין שני החברים שהעידו נגד שפינוצו. כי מכי דברי כה לא יתכן כזאת לומר שקר בהחלטה בא כי הרמ"ז כבר היה בשנת ה"ח רב בוויניציאה והחרם על שפינוצו היה בשנת ת"י ראה גרוין שפר ציון ב' ח' ט"ו.

נולד בשנת שנ"ו והיה איפה זקן הרבה מהרמ"ז, וכבר למד תורה שם ברבים בשנת שע"ו כמו שמספרים כותבי תולדותיו יב, אבל בבית "התלמוד תורה", לא נוכל לחשוב את הרמ"ז בתואר תלמיד פשוט, אם גם לא בתואר אחד המורים שם, מפני כי לא מצינו אותו מוזכר בשום מקום לאחד המורים, רק נחשבהו לאחד המסייעים שם בהוראה, וביחס זה לקח חבל בכל עניני בית הספר הזה ורק במדה זו ניחסהו גם לחברו של שפינוצו ולא יותר.

כבר בימי נעורי הרמ"ז נטה לבו להקבלה ולהנסתר. וכאשר שאלו אותו יג פעם אחת בהיותו עוד נער קטן: "מה דעתך על גזמות דרבב"ח? ויען ויאמר אני מאמין באמונה שלימה בפשוטן ממש" וכאשר עמד על דעתו התענה מ' תעניות כדי שתשתכח ממנו לשון לטיין שלמד בילדותו באמרו יד: שהוא לשון הקליפה ולא תעמוד יחדיו עם רזי התורה וסודותיה. נטיית לבו זו, הסבה אותו לנווד רגליו למרחקים, ויסע מארץ מולדתו לארץ פולין וכנראה לעיר פוזנא עודנו בשחר טל ילדותו, למען ילמוד שם חכמת הקבלה אצל הרב ר' יצחק מפוזנא שהיה אחרי כן אב"ד דשם, ולזה ירמו בעצמו באחד מאגרותיו באמרו: טו "הסיעני ואכל רוח שואה מצער בת רבים, לצאת בקול שאת על כל השבר, אשר שברו אויבי ד' אל לב מדינת פולין הוא ק"ק פוזנא רבת בני אמן ומלאה מצות כרמון, באשר הכרתיה והוקרתיה וקרתי ממקורה מים חיים בשבתה על תלה", וגם תלמידו מהרב"ך בהספדו עליו יאמר טז: "שוקיו עמודי שש שהלך בנערותו לקצוי ארץ וכתת רגליו כדי ללמוד תורה". הרב ר' יצחק יז מפוזנא היה אז מהמקובלים הידועים. כי היה תלמידו של המקובל הרב ר' שפטיל הלוי בן המקובל בעל השל"ה הנודע, אבל בפשו של הרמ"ז לא שבעה, מהקבלה של הרב הזה, וערגה לארץ איטליה אשר שם פרחה אז חכמה זו, ועמדה על רום המעלה, ונסע מפולין, ובשנת ת"ה * כבר מצאנוהו בוויניציאה ושם השתלם

יב) תולדות מהר"ש סורטורא 9. יג) תוג"י ניפו בערכו. יד) שם זצ"ל. טו) אגרות הרמ"ז. טז) גבול בנימין צד רי"ד. יז) פערלס געשיכטע דער יודען אין פאזען 78.

* לנדסהוט בעמודי העבודה כועה בזה שאמר: "כי התגורר בוויניציאה כבר בשנת ת"ט כמוזכר בשו"ת ד"ש כ"ו", כי אמנם כבר בשנת ת"ה התגורר בוויניציאה כנ"ל, ולפלא כי לנדסהוט בעצמו מביא שם הלאה בשו"ת ד"ש סנ"ה, כי בשנת ת"ו התגורר שם, ואיך סותר א"ע מיניה וביה? —

את עצמו אצל הרב ר' בנימין יח) הלוי, אביו של הרב מהר"ש
הלוי אב"ד דאוזמיר, שבא לשם בשליחות מצוה, והוא היה תלמיד
המקובל ר"ח ויטל, וכן מביא הרב יט) בעל אמונת חכמים: „אני
לא זכיתי לקבלו מפי הרמ"ז, אבל קבלתי הדברים בברור מפי
כבוד רב"ך שקבל מהרמ"ז שקבל מכמו"ה ר' בנימין הלוי שקבל
מכמוה"ר חיי הרופא שקבל מפי כמוה"ר חיים ויטל בעצמו". —
לפי דברי האולאי נסע הרמ"ז מפולין דרך וירונא לצאת ישר
לארץ ישראל, אבל אנחנו הלא מצאנו אותו כבר בשנת ת"ה בוויניציאה,
וחפצו ליסע לארץ ישראל נשמע ממנו רק כעשרים שנה אחרי
כן, בשנת תכ"ז, כאשר הודיע את חפצו זה לתלמידו מהרב"ך
באגרתו, וז"ל: כ) „לוא עמדי בפרק יציאות הייתי מכניס
עצמי עמך בדברים וכו', סוף דבר, הרבה ספרים חסרים לך מלבד
מה שאקוה למצוא בא"י טוב"א, ויש בלבי לפזר עליהם
בל מה שתשיג ידי וכו', אבל ידידי אורחא רחיקא וכו' ואני גר
באותן המקומות וכו' ומפני שלא יספיק הזמן להשלימו כי לפי דברי
הספק (הספן) נצא מכאן בכ"ו אלול וכו' יכנונו לפנייהם
להעתיר בעדי אל שוכן בציון, יחננו ויזכנו לראות אבני קדש
אדמתו, ואני בבואי מע"ה (מעיר הקדושה) מעל שערי שמים (?)
אשיב גמולכם וכו'". המכתב הזה נכתב בשנת למען תחי"ה (תכ"ג)
וכן בשנת כא) לבק"ש (תל"ב) כותב לתלמידו זה „ואם מאז נפשי
דאבה אשר גרסה לתאבה אל הארץ הטובה, תהי זאת נחמתה
בלבה דאית לה ברירה ומודעא רבה כי למצוה אתא עיכובא ומד'
היתה נסבה, לזכותה ולהועילה בזכות גשמתך הגדולה וכו'. מכל
אלה נראה ונזכר, כי לא היה בדעתו לנסוע ישר לארץ ישראל,
מפולין, רק קבע ישיבתו בוויניציאה, וחלם תמיד את חלומו הנעים
לנסוע שמה, אבל אם זכה לפתור את חלומו זה? אם הוציא
לפעולות את מחשבתו זו, וזכה לראות את מחמד עיניו? זאת לא
נמצא בשום מקום כי כמעט בכל העת אחרי כן נמצאהו
יושב בוויניציאה ובסוף ימיו במנטובה אשר שם מצא גם מקום
מנוחתו. —

יח) תוג"י בערכו צד 52 וראה חידה בערך רמ"ז. יט) שם נ"ג.

כ) אגרות הרמ"ז ס"ז, כא) שם סכ"ה.

פרק ג

זמן בוא הרמ"ז לוויניציאה לא נוכל להגביל בדיוק, אך זאת ידענו בברור כי בשנת ת"ה, כבר ישב שם, כעדותו בעצמו א':
 שנתיים לפני הרעש, כאשר התעו אותי גזירות שמים בארץ מולדתי, אנכי בדרך נחני ד' וכו' בחסד עליון אשר זכני להעשות סניף אליו בדבר הדרשה וכוונתו „בשנתיים לפני הרעש“, היא שתי שנים לפני מות הר"ע פיגו, שהיתה בשנת בת"ה (ת"ז). וגם זאת ידענו ממכתבו, כי בשנת תל"ג ב' הלך משם למנטובה אחרי אשר נקרא שם לכהן ברבנות עוד בשנת תל"א. ונוכל איפה לצמצם את משך שנות ישיבתו בוויניציאה לשמנה ועשרים שנים, זמן מסוים ומכשך לעבודה רבה. כאשר אמנם התפתח שם בכל מקצעות העבודות הצבוריות, בתואר רב, דרשן, ומגיה, וכנראה קבע שם גם בית מדרש לחכמת הקבלה אשר סביב שמו שם עליו תלמידים רבים, ובפרט שני תלמידיו החביבים הרב ר' בנימין הכהן ומרעהו ר' אברהם רויגו אשר עוד נזכירם ונדבר מהם. —

אהבת תלמידיו אלה לרבו היתה בוערת כאש בקרבם. ממקום מגורם נסעו תמיד, מדי שנה שנה על חדשים אחדים למשכן רבם, זה מעיר אלכסנדריא דילא פלייצ, וזה מעיר מודינא, לקבל פני רבם, ולבלות אמו בחברתו, ולהתענג אמו במותב תלאת בלמודי הקבלה. כאשר יספר ג' ר' בנימין הכהן „תומ"י שמתו לדרך פעמי והלכתי לוויניציאה ושם הגעתי עש"ק פ' בא התל"א, עם גבר עמיתי חסיד ועניו כמוה"ח ר' אברהם רויגו נר"ו, ושם נתעלסנו באהבים, ושתינו בצמא ממקור החכמה עד שבת נחמו מאותה השנה, ואחריו חזרתי לביתי בעזהי"ת, ובהגיעי למנטובה כתבתי למורי הנ"ל אותיות שתיים" אך זו כחה של אהבה אידיאלית, לעזוב אשה ובנים וכל העסקים, לנסוע לעמוד לפני המורה! בשנת תל"א נקרא לשבת על כס הרבנות במנטובה, כי ראשי העדה משם, שמו לב להשתדלותו של תלמידו רב"ך הנ"ל, ורצו לשלם לו שלש מאות דוקאטו לשנה משכרת קבועה, מבלעדי ההכנסות הצדדיות, אבל פרנסי עדת וויניציאה לא הניחו אותו ועכבוהו שם עד שנת

(א) הקדמת הרמ"ז בבל"ע ד"ו שנת ת"ה וראה גם תולדות ר"ע פיג"ו.

(ב) אגרות הרמ"ז ל"א. ג' שם ס"כ בראשיתו.

תל"ג, שתי שנים לפני קץ החוזה אשר היתה בינותם, ומענינים הם מאד הדברים שנתחלפו בינו לבין תלמידו החשוב בנדון זה, „אחרי אשר הנחני ד' למחוז חפצי בשלום לעיר הזאת" (ד) כותב ר' בנימין „והגיעני כפול הששון והשמחה, בראותי את לב האנשים האלה, שלמים הם ברצונם הטובה, ונפשם תאבה לחזות בנועם מעכ"ת, ולהסתופף בצל חכמתו, וכפעם בפעם זקנים עם נערים, הנה הם מוכנים וכו' פיהם פתחו בחכמה ויודיעוני כי לא יבצר מהם עשרה תלמידים מוכנים והגונים, הולכים בדרך ישרה, להחזיק במשמרתה של תורה, ויותר מהמה תמיד יעלו ויראו אנשים חכמים וידועים להוסיף חיל, ולעשות פרי תנובה בחכמת האמת נאה וחשובה, ועל הכל הנה שכרו אתו מוכן ומזומן מכללות הקהלה סך שלש מאות דוקאטו לשנה, מלבד איזה פרטיים, אשר לא נתנו להכתב וכו'. ומובטח אני שזכות האנשים האלה וכונתם הרצויה תבא לידי מעשה, כי כמה מעלות טובות למקום הזה, ועל כלם כי בודאי הבחור יגדיל תורתו ויאדיר ויעשה פרי למעלה (בטח ירמוז בזה לבנו של הרמ"ז) ותהי עוד נחמתי למלאות את תאותי להתלונן גם אני בצלו ולבקר בהיכלו אם יזכני ד' כי זה ישעי וחפצי ואדוני חכם כמלאך אלקים וכו'".

וע"ז ענה לו רבו הרמ"ז בזה"ל, על דברי הבשורות אשר הבשרתני מתשוקת ק"ק מנטובה יע"א אלי, ומחסכמת בה"כ כלה לקבלני בשמחה כבר הודעתך, כי כמים הפנים לפנים, ואחשוב גם אנכי לשרתם בכל כחותי, עיני לבי שם כל הימים, אך דברים שביני לבינך כבר נשמעו לבני הקהלה, והם מתעצמים לאמר כי אחרי אשר נגזרה גזירת המלכות לקיים התנאי שהתניתי אני ומעלת הועד, שהכריחוני להשאר הנה, אין אתה בן חורין להפטר הימנה, לא הם ולא אני, כי יש לא לידם למנוע הליכתי מזה כל המשך הד' שנים הנותרות, כי מדי יום ביומו הולך ורב השקם וחפצם לשמוע בלימודי, והן לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו וכו'. ואחת אשאלה מאתו, שבשורה לשלום הביתה, יודיע ויגיד לגבירי הקהל יצ"ו את רוב תאותי להתגורר עמם על טוב שמם וטעמם וכו', ועודני מצפה אשר ד' אלקים יגיע השקי להוציאו אל הפועל". ובכן מוכרח היה הרב להשאר על מקומו בוויניציאה למרות רוב

חשקו ותאותו לקבוע מושבו במנטובה מקום משכנם אז של המקובלים הגדולים, עד שנת תל"ג שעלה לו לדבר על לב פרנסי העדה להניח אותו לנסוע מהם עוד שנתים לפני מועד הקבוע בינותם, כי כפי מכתב רמ"ז בעצמו הנ"ל שכתב בו בשנת תל"א היתה ההתחייבות מצדו „על המשך ד' השנים הנותרות” והוא עד סוף שנת תל"ה, ואנחנו מצאנוהו כבר בשנת תל"ג במנטובה, אין זאת, כי גברה תאותו העזה ללכת מנטובה, על רצונם של עיני העדה ההם והכרחו לבטל רצונם מפני רצונו.

בתוך אותן השנים מצאנו אותו גם בפאדובה (ה) אבל כנראה לא היתה ישיבתו שם ישיבת קבע, רק להתראות שם את מכריו, כמבואר משאלתו „אם עליו לברך ברכת „שהחיינו” על כל רע ביחוד, או יצא בברכה אחת לכל” ? ולחנם יחקרו כותבי תולדותיו בזמן התגוררו שם, כי אמנם לא קבע שם ישיבתו מעולם רק ישיבת ארעי להשתעשע את מידעיו. מלפנים עיקר ההתעסקות של רמ"ז בוויניציאה היתה רק הקבלה. בה היה מתוכח את תלמידיו הנזכרים על שיטת האר"י, ועל כל מסבותיה וסברותיה, והיו מעתיקים איש איש לקונטרסו כונות ופירושים שונים. הוא כותב פעם אחת לתלמידו מו"ה אברהם הנזכר בזה"ל : (ז) „היודע ועד נאמן עלי, כי באותו פרק ובאותה עצה אשר יעצני ד' להתעכב בזה עלה במחשבה לפני זכר כבודך, וזכרון אוהבנו כמו"ה בנימין הכהן נר"ו, וגם כי נקהל עלי קהל גדול בשבת תשובה, אשר הכריחוני נאקותיו לעשות תשובה וחזרה מפניות מזימותי, הכריעו זכרונכם בכף שניה לעמת כף אחת הכוללים של הקהלה, כי מובטחני בחסדי שמים ובחסידותיכם תזכוני לזכותכם, ומשרש הקדש יצא שפע אור ישר עלי, בהעלות חשקם אשר חוזר למעלה וכו', ובפעם אחרת כותב הנהו להחכם ר' שמשון באקו מקאזאלי (ח) כמה ענינים טובים בעיני העתיקו לעצמם, תלמידי היקרים כמו"ה בנימין הכהן נר"ו וכמו"ה אברהם רויגו נר"ו, כי באמת גם שעכבתי גרמה לי צרות אשר סבוני גם סבבוני, בכ"ז אני גותן הודאה לד' ע"ד אשר אנה לידי אותן ב' פרידות טובות כי מובטחני יעשו פרי למעלה, ובפרט כמו"ה בנימין, כי היה לו

(ה) שו"ת דבר שמואל ס' רס"ד. (ו) לגרסה הטעמודי העבודה כהנא

הגורן ג'. (ז) אגרות הרמ"ז שם. (ח) שם ס"א.

יותר פנאי להעמיק זמן בזה לשמוע בלמודים, וקורא אני עליו:
אשרי המדבר על און שומעת, ובעל נפש יקרה, וע"כ מסרתי לו
כל כתבי הנחמדים מה שלא היו לי בתחלה. מדבריו אלה בשני
המכתבים הנזכרים, ההבערה יוצאת ללהב באהבת תלמידיו אלה,
ומאשרים המה השערת האווילאי בכתבו, כי עכבוהו שם בוויניציאה
נגד רצונו, בדרך נסיעתו לאה"ק. אולם לא בחכמת הקבלה לבד
עסק הרמ"ז בעת שבתו בוויניציאה, כ"א גם בחכמת התלמוד גדול
שמו שם, ויהי לאחד מנושאייה. גם היה לו משא ומתן כמעט עם
כל גדולי דורו בהלכה ופסק, וכלם ישבחוהו וינשאוהו למעלה
ראש ט). רוב ספריו אשר יש לנו ממנו חבירו בעת ישב שם בוויניציאה
וביותר לקח חלק בהגהות הספרים אשר נדפסו בבית הדפוס המהולל
שם. וזה מנהגו היה תמיד לעטר את כל ספר וספר המוגה ממנו,
לעטר בהקדמה או בשיר, מגיד בשבתו של המחבר והספר. בשנת
הזא"ת (ת"ט) כאשר נדפס שם הספר „בינה לעתים” בראשונה אז
הגיה אותו הרמ"ז י) והציב בראשו הקדמה גדולה ונחמדה, בה
יספר לנו מעט מתולדות המחבר וגדלו, וכי מת המחבר בשנת
„בתה” (ת"ז) והוא בעצמו בא שמה שנתים לפני מות המחבר
לוויניציאה, „וזכה להעשות אליו סניף לדרשה ולהיות לו כתלמיד
חבר.” (יא) גם יקונן עליו קינה יקרה מרעשת לב בדרך שיחה בין
הרע"פ לעדתו ונדפסה בראשונה בספר „קול עגב” מאת ר"א ברוך
פאפירנו.

ויהי בשנת תי"ד כאשר מת הרב בעל תוספות יו"ט, כתב
עליו הרמ"ז קינה נרעשת. בה יאמר: „שם ישקוט בשנת
השק"ט יב), וזה גרם לאנשים גדולים כר' מנשה בן ישראל ולבעל
„צמח דוד” לטעות בשנת מות התוי"ט, ולהשוב כי מת בשנת
(ת"ט) באשר דמו כי האות ה' ה'שקט מרמזת לה' אלפים, בעת
אשר באמת גם הה"א נכללת במספר השנים של הפרט קטן ועולה
למספר (תי"ד) השנה האמתית למות בעל תוי"ט כאשר נראה
בבירור ממצבתו יג) בפר"ג. טעות דומה לזו טעו גם המדפיסים
המאוחרים של ס' „בינה לעתים” הנזכר, בהציגם בראש הספר,

ט) שו"ת הרמ"ז (ד"ו תקכ"א) ובדב"ש סנ"ה. י) בל"ע וויניציאה
חזא"ת. וראה גם תולדות הרע"פ פיגו 64 הערה מ"ט. יא) תולדות הרע"פ שם
76-79. יב) גריץ שפר ח"ח 46 בהערה א. יג) עמודי העבודה פ"ג.

כי נדפס בפעם הראשונה בשנת ת"ג, בעת אשר הספר נדפס בשנת ת"ח, שנה אחת אחרי מות המחבר, ורק המה כללו את הה"א שבראש התיבה "הזאת" המרומזת אמנם לשנות אלפים, אל מספר השנים (יד) האחדות. מצוינים המה הטורים האלה של הקינה הזו, (טו) "וגדול כשמואל בפרשת חדש, וחלון הזבול בוקע, כל רז וכל סוד יהגה לבו, גם כל אשר לב האנוש תובע. המקובל שבו לא יכול לנוח מבלי קחת גם את בעל התו"ט במחנה המקובלים.

בשנת תל"ב, כאשר הגיעו ימי נשואי תלמידו החביב ר' בנימן הכהן עבר רוח השיר על רבו הרמ"ז ופייט לו שיר יקר לשמחתו זו, וכה הוא כותב אליו (טז) "הנני עומד ומצפה לתשובתך היקרה, שבה תודיעני למתי תהי' שמחת נשואיך בעזה"י כדי שאדע מתי אצוה להדפיס השיר שחברתי לך לשמך, וכבר הקדמתי לכתוב לחברך הנאמן כמו"ה אברהם רויגו, שאם יראה בעיניו אשלחם לו כדי שהוא ידריכם שמה וכו'". ותלמידו זה משיב לו, "ולוי אני עבדו אשר מצאתי חן בעיניו לסמוך עלי כבודו, ומעתה מה יקר חסדו, בשלחו כר כמתנת ידו, קול פעל האדון לשמי ולמעני, חותם על יד ימינו. השיר יהי לי כראות פני כבודו, ביום גילי אשיתהו לראשי עטרת פז גדולה בטורי אבני יקרות כלולה, וכנהר יוצא מעדני שושניו, אשקה גן שיחי". כה גדלה האהבה הטהורה שהיתה בין הרב והתלמידים גם בהיותם מרחוק זה מזה, ותגדל עוד שבעתים מעת עקר דירתו מוויניציאה ויקבע מושבו בעיר מנטובה מקום משכן קרוב למשכנות התלמידים האלה. — אולם בטרם ניחד את הרבוב בו, בדבר ישיבתו במנטובה, לא נוכל לעבור מפה, מבלי אשר נטור את הפגם שפגעו בו ההיסטורים בזמן ישיבתו בוויניציאה, ואשר לדעתנו שלא בצדק תלו בו בוקי טרוקי, וחובה עלינו איפה לכבס את הארי ההי הזה מהכתם טפלו עלינו כותבי תולדותיו וזה הדבר: —

במחצית הראשונה של המאה החמישית, נקדרו שמי היהדות מעט הענן אשר עלה עליהם אז מפאת משיח השקר שבהאי צבי. על שנת ה' אלפים תכ"ו, הגידו אז כל בעלי ההזיה ודורשי

(יד) תולדות הרע"פ 57. הערה לה. (טו) חוג"י זצ"ל גיפוז ט"ו.

(טז) אגרות הרמ"ז.

רשימות, כי היא תהיה לשנת גאולה, ובה יופיע מלך המשיח לקבץ את כל פזורי ישראל, להביאם לציון ברנה, בכל ארצות אירופא ואזיה, גדלה המשובה ותבלבל את מוחות גם ממבשרי הרבנים, לעשותם למחשבי קצין ולמבקשי נסתרות. בספר הזהר מצאנו לאמר: (יז) „באלף שתיתאי לזמן ארבע מאות ותמניא שנין יהיו קיימין כל דיירי ארעא בקיומיהן, ודא דכתיב בשנת היובל הזאת, תשובו איש אל אחוזתו“. ועל סמך אותו רמז התחילו להתקין א"ע להיות מוכנים, לקבל את ההשפעה הקדושה, להעלות את הנצוצין קדושין מתוך הקליפות, ולהביא לעולם גאולה נפשית, גאולה הנשמות טרם שתבא הגאולה החומרית בשנת תכ"ו כנ"ל. בארץ איטליא ובפרט בעיר וויניציאה שהיתה אז מקום מפלט גדול לגדולי ישראל, רבתה המהומה בדבר המשיח שקר ונביאיו הרבים מכל פאתי ארץ, פנו הרבנים והחכמים לרבני הישיבה שם, שהיו אז קברניטי האומה, לשמוע את חות דעתם בזה. ואז נבחר מטעם רבני הישיבה ועד לבחון את הנביא נתן העזתי ולהתהוות על קנקנו, ואחד מיוחד של הועד ההוא היה גם ר' משה זכותא שהיה גם אחד מרבני הישיבה. וביום ט"ז לספירה בשנת תכ"ו נכתב כתב יח בשם הישיבה הכללית שבוויניציאה בשם „זכרון לבני ישראל“ והוא כעין „חרם“ על המשיח ש"צ ונתן נביאו, ועל נביאותיהם, ודמיונותיהם. ומתחתיו בין שבעה הרועים החתומים שם, בא גם שם ר' משה זכות, ובכל זאת זכותו זאת, לא עמדה לו להצילו מידי חשד, חשדו אותו בעלי הביבליגרפיות במינות ש"צ והתגלותו, ובפרט החכם גריץ חטא נגדו חטא גדול בהאשימו אותו בודאית בכת ש"צ, בלי שום מופת חותך לזה, רק בהשערות קלוטות מן האויר, כדרכו בכל מקום בעת יחפוץ להתגרות באיש אשר אין לו חפץ בו, באהבתו לחדשות אשר בדה מלבו, לא יסוג אחור, להרבות גם החלטות לא נאמנות, אם רק תעזרנה לו להרחיב ולהחזיק את השערותיו הבוזיות. כן למשל יאמר יט) „בוויניציאה היה אז ראש הרבנים ר' משה זכות, הרב המקובל הזה, מלבד שלא יצא לשטן נגד המשובה אשר גברה במחנה ישראל, עוד עמד לימינה בצירוף בית דינו בוויניציאה“, והחשד הזה הוא עול

(יז) בראשית (ל"ט. יח) שו"ת דבר שמואל בסופו. יט) גריץ שם

גדול מאין כמוהו, כי באמת הרמ"ז לא היה מעולם ראש הרבנים, וגם נחתם על המכתב הנ"ל רק במקום הששי בין הרבנים שב, ורק הרבנים מהר"ש אבוהב ור' יעקב הלוי חתמו ראשונה כי הם היו הרבנים העקריים, וגם לא נמצא בשום מקום גם רמז קל שהרמ"ז יעמוד לימינו של ש"ץ.

המקור האחד אשר יציין גריץ על משפטו זה, הוא על ספר „ציצת נובל צבי" ממהר"י ששפירטס כי יסופר שם: בוויניציאה נפלה מחלוקת וקטטה בביהכ"נ, ביום ש"ק, עד שכמעט מת אחד מהבלתי מאמינים, ואז קצת מהמאמינים כתבו לשאול את פי המלך, אם יש עון בהריגתו של אותו האיש, ובפרט בהיותו ביום ש"ק וכו', ועל משענת קנה רצון זו אשר לא יזכר פה גם שם הרמ"ז, רק מספר דברים כהויתן אשר נקרו ויאתיו אז כמעט בכל ערי אירופא בדבר המחלוקת של המאמינים ואינם מאמינים, בנה גריץ דיק, לירות חצים בלב אדם גדול מישראל, וכן לא יעשה! גם הראיה השניה שמביא גריץ להחליטתו זו, אין לה יסוד קים, הוא מביא בהציונים (כ) כי מצא בין כתבי היד ששלח לו ה"ח שזח"ה ז"ל, אגרת כתובה מעת הרב בנימין הכהן להגאון ר' העשל בוילנא בשנת תנ"א (1691) בה ישאלו: האם יש לחשוב תקופת ש"ץ לימות המשיח, או לעולם הזה? ושם יאמר הלאה: „הוגד לנו מפה קדוש מו"ה נתן שאין לכוין בהם, יען כי כבר קמה שכינתא מעפרא" „ובעבור זה אין לבכות על חרבן ולומר קינות". ולאשר הרב בנימין הזה הוא תלמידו היותר מובהק של הרמ"ז כנ"ל, ונוכל איפה להוציא מזה תולדה גם על האמתו של זה האחרון; אבל המכתב הזה הוא מזויף מתוכו, ואין בו נכונה, כי איך אפשר אשר המכתב היה ערוך על הרב ר' העשל בוילנא בשנת תנ"א, בעת אנחנו הננו רואים כא) את הרב ר' העשל גוהג את הרבנות בוילנא, רק משנת תפ"ט והלאה? ולכן גם על הראיה הזו אין להשען והרמ"ז בחזקת כשרות עומד. —

הן אמנם מצאתי בסדר „המטפחת" להיעב"ץ (כב) אשר שדא גם הוא נרגא ביה ואומר, לא ידעו במה יכשלו אותם חסידים שוטים כי סומכים על כל הנמצא כתוב ונדפס, בלי יודעים שרשם ועקרים. הנה בודאי הם אומרים גם הבקשה הנדפסת בס' קטן

(כ) גריץ שפר ציון ג. כא) שם הערת שפ"ר. כב) שם צד 78.

„שערי ציון“ המתחלת „אור גנוז“ ומסיימת בגנאי מינות של ש״ץ שר״י רמז בחרוז שקודם האחרון „צמח במלכות יראו עינינו“, הרי הציג כאן צבי מודח בר״ת ושרי ל״י מריה לרמ״ז עם היותו הוא העד הוא הדיין בגב״ע שנעשה בפניו בוויניציאה ע״א אצל הנביא העזתי הכוזב, ומשפטו שם, פעלו גאוני עולם כליון חרוץ לנדותו, ולהבדילו לרעה מכל שבטי ישראל, כאשר טבעו בדפוס, באותו זמן, והוא היה אחד מן המנוים באותו מנין הגדול, וחתם על כתב העדות והגלוי, וטוב לו שרץ בי דו, אבל מ״מ אין למנוע זכות מללמד על החכם הזכות הנ״ל, שאולי חבר זמר זה, בתחלת הרעש של הש״ץ שערבב השטן את העולם, וטעו בו גדולי הדור, וכו׳, אבל אחרי שיצאה סוריותו לחוץ, סרו מעליו מאסו בו, וכו׳, גם זה ר״מ זכות כאחד מהם, זכאי יצא, כן למד עליו זכות היעב״ץ החפץ בהצדקו, אבל אנהנו הננו אומרים להד״ם! לא היה הרמ״ז גם מבתחלה מכת ש״צ, והרמז של „צבי במלכות יראו“ לא אומר כלום, וכבר הראה לנו החכם הרלוגי׳ה בהשגותיו על הרב שי״ר את שוין של כל הרמזים והגמטריאות וכי נוכל בכל דבר לחפש למצוא דבר והפכו, ועתיקים הם גם הדברים של הרב ר״י אריה ממודינו, (שאמר כג) „ומי לא ימצא דרשות ופירושים וסודות ופליאות כרצונו בדרכים כאלה? ובאמת מתחייב אני להוכיח באופנים כאלה, כל שקר וכל כזב וכל הזרות שבעולם כאשר עשיתי פעמים רבות עם השומדים בכל עת אשר רצו לנצחני בר״ת ובגמטריאות, באותו מקום ובאותו דרך עצמו המצאתי פת ע פת אום הפך דבריהם ממני“ ובמקום אחר הוא אומר: (כד) „ואני אומר שבאמת אם כל עיקר חכמה זו בהוראת מלה או תיבה ע״ד גמטריאות ור״ת, וכיוצא, דברים קלים הם, ואין לתקוע עצמו בדברים כאלה החכם השלם, שכן ליצני הדור מכוננים לכמו אלה וכו״.

פרק ד

בקי׳ שנת תל״ג א) נקרא נקרא הרמ״ז אל על לקהלת

(ג) „ארי נוחם“ סוף פ״ב, כד) שם סוף פ״ו, א) אגרות הרמ״ז ל״ד

מנטובה, לשרת שמה בתור רב ומורה, הרמ"ז נחפז לצאת שמה, כי כבר חשקה נפשו לכהן שם פאר, רק קהלל וויניציאה לא הרפתה ממנו, עד אשר יעבור קץ החוזה שהושם ביניהם כנ"ל, אולם כנראה לא יכול עוד להתאפק ועוד שתי שנים לפני ב' הזמן המוגבל בא אל מקום חפצו מנטובה, אשר לשמה ולזכרה תאות נפשו מאז, הקהלל המנטבאית היתה אז השלישית ג) בערכה בין קהלות איטליה, אחרי קהלות וויניציאה ורומא. אלף בתי אבות יהודים התישבו בה כבר, ואם כי קהלות וויניציאה עלתה עליה בכמותה, נטלה אז עדת מנטובה חלק בראש בכל דבר שבקדושה. ובכל הענינים הרוחניים שקהלות ישראל מצטיינים בהם מעולם, שנות המאות הרביעית והחמישית, שבהן נצחה הקבלה במחנה ישראל, ואשר למרות המכשלה הרבה שיצאה בעטיו של המשיח שקר ש"צ, אשר הכתה בית ישראל חרם; לא ירדה הקבלה ממעלתה הגבוהה, ועמדה על גפי מרומי פסגת היהדות; הן הנה היו גם שנים מצוינות לקהלות מנטובה, שנתהו בה מאורעות גדולים, ומקרים שונים, בחיי היהודים שם, בה במדה שהקבלה נשאה בה ראש ותהי שם לגברת. הדפסת הזהר שם י' בראשונה בהסכמת הגאון מהר"ם פראווינצאלי, והעלאת ר' שלמה מלכו על המוקד שם הלהיבו את הלבבות והכשירו את המקום, להיות מקלט וקן לכל הוגה דעות, נאצלות ומתעסק בשאלות: מה לפנים ומה לאחור? חבורה שלימה של מקובלים, אוהבי נעלמים, הוזים וזוזים, הסתדרה שם, ובקשו למצוא פתרון לחדת עולמים, בחכמת הקבלה, אשר שגבה אז ישע, ותשים משטרה בארץ. הרמ"ז אשר נפשו היתה קשורה בהקבלה כשלהבת בגחלת, אין פלא, כי מעודו חשקה נפשו גם הוא להתיישב בעיר זו, ותאותו זו נתמלאה לו בחדש תמוז תל"ג, ומה גדלה היתה איפה השמחה של תלמידו הותיק ר' בנימין הכהן בשמעו הבשורה הטובה מביאת רבו הרמ"ז למנטובה, דבר, אשר גם הוא חשק בכל כחו להוציאו לפעולה, ועליצות נפשו זו שופך במכתבו אליו בזה"ל: ה) יציאת צדיק מן המקום אשר עמד שם עד הנה ושנוי מקומו לשבח, עשתה רושם של קדושה בלב כל יראי ד' וחושבי שמו, ועלינו לשבח

ב) אגרות הרמ"ז ס"כ. ג) גריץ שפר ח"ח. ד) ראה תולדות מוסקאטו ס"ג.

ה) אגרות רמ"ז ל"ד.

לאדון הכל, כברכת הטוב ומטיב לכל, ולי אני עבדו ברבוי אחרי רבוי, למעט רחוק הדרכים בדרך שהוא רוצה לילך לחזות בנועם האדון ולבקר בהיכלו כאשר הייתי בירחי קדם, בהלו נרו ואורו עלי ראש הצעיר החי חיים של צער כל הימים, אשר לא יוכל להתעלס באהבי להבי תורותיו, ולינק משפע תעודותיו, ולאסוף בידים ריקניות, מלא עמרי אמירי ספורי מדות תרומותיו, ומעתה זאת תהי נחמתי, כי מי יודע אם לעת כזאת מצאתי חן בעיני אלקים וכו' לרוץ עד איש אלקים ואשובה בקדמותי, לשאב בששון ממעיני ישועתו כפי תשוקתי וכו', וזרחה לי שם שמש צדקה פני הדרת כבודו המנורה הטהורה, והיה לי למשיב נפש ומופת לרוח נשברה". כה רבתה השמחה של תלמידו החשוב החפץ להתקרב אל משכן רבו, וזה האחרון משיב לו גם כן בהתלהבות "ידעתי בני ידעתי, כי נשמתך האמתית ובכמות" אברהם רויגו נר"ו חוברות אשה אל אחותה, ושתייהן יחד דבוק, כי מקבילות הנה, הלא לאות סוד יחודנו בענף עץ אבות בעולם, ומובטח אני בחדר עליון שאם יעלה בידנו להתיישב יחדיו במעמד שלשתנו נזכה בעזר אל מבא שערים המצוינים בשערי נקודת ציון. לכן חזק ואמץ, ולבך-בל יחת ממראות הלפידים בהבליהם מלהט החרב המתהפכת, לשמור את דרך עץ החיים, והיה בפקוד ד' את אשת נעורייך מב"ת, בשכר פרי הבטן, ויפתח את רחמה ברחמים, אז תחרין לבא הנה ויחדיו נמתיק סוד כדת מה לעשות". כה ששו כעל כל הון שתי הלבבות הטהורות, בהמצא להן הסבה להתקרב יחדיו, למען יוכלו להתעמק ביחד בחכמת הקבלה שזו היתה משאת נפשם מאז, ומזימה זו יצאה לפעולה, כאשר יס"ר ר' בנימין הכהן (ו) "ואחרי כן שמתי לדרך פעמי והלכתי למנוטובה בחדש השון תל"ד ושם מצאתי גבר עמיתי החסיד המקובל כמוהר"ר אברהם רויגו נר"ו, שם ישבנו גם זכינו לשקוד על דלתות רבינו יום יום עד אדר שני" ובל"י ספק, גם פה קבע לו הרמ"ז בית מדרש לקבלה, אבל גם בתורת הנגלה עשה שם חיל, ומשם שקיל וטרי את כל גאוני דורו, בשאלות חמורות שונות באיסור והיתר, וגם בדיני ממונות וכלם ענדוהו עטרה לראשו (ז) "אם הרחבתי הדבור אולי יותר מן הראוי" כותב אליו

(ו) אגרות רמ"ז ל"ד. (ז) ראה שו"ת הרמ"ז נדפס בוויניציאה בשנת כ"אש"ר.

הרב ר"ח בכה"ר מנחם קזיס גאון מפורסם בדורו, "יזכני בדיני כי ללמוד אני צריך" ויסיים, נאום הכורע ומשתחוה מרחוק מול כבוד הדרתו, ומתפלל בשלומו וטובתו ושלום תורתו, ושלום חגיגתו, ויאריך ימים על ממלכתו" ח, והכותב הזה היה מן הרבנים המצוינים שבדורו, והרב הראשי בפירונצי, וזה לעד על גודל חשיבות הרמ"ז בעיני בני דורו.

אולם מבלעדי התעסקותו בתורת הנגלות והנסתרות, לא שכח גם להתעסק בצרכי צבור, ויהי שם לעסקן גדול שִכְחו רב להשפיע הרבה על בני עדתו, כן יסד ותקן שם הרבה חבורות ט מועילות, ועשה בהן סדרים חדשים כמו חברת "מנחם אנלים" וחברת "בקור חולים", אשר תקנותיהן וסדריהן הטובים נדפסו בחבורות מיוחדות. גם יסד שם ביהמ"ד וקבע את שמו "חדשים לבקרים" ללמוד בו בכל יום שעורים שונים וזָכָה את הרבים בתלמוד תורה. בשנת תל"ה פייט שיר בעד בני עדתו אשר יזמרו אותו בר"ח שבט בכל שנה ושנה בעת חוגגם חגם התמידי, ועליו ירמוז הרמ"ז לתלמידו מהרב"ך בכתבו אליו י, "ועתה אתה ברוך ד'! הנה אנכי שולח לך שיר אחד שחברתי לכבוד ד' להדרת ר"ח שבט, כי בו ישמחו יעלזו בני קהלת קדושי יע"א, ויתקנו תקון גדול במאד נעים ויפה כאשר ידעת, ואותו שבחו אהובים בשמחה רבה וכה יעשו מדי שנה בשנה". אבל גולת הכותרת של כל מעשי עבודותיו הצבוריות במנטובה, היא, פעולתו הפוריה בסדור עניני קהלתו בכל עסקי ממון ושטרות.

באור ליום ג' פיברואר תל"ו, הזמין את יהודי מנטובה העיר והכרכים שבמדינה לאסיפה ודרש לפניהם על הצורך לתקן לעצמם סדרים אבטנומים, כדי להשבית כל מחלוקת, ולקיים את האמת והשלום ביניהם. דברי דרשתו עשו רושם, ובתשובה עליהם נתועדו ראשי הקהלה עם רִבֵּם העסקן בראשם, ויתקנו את הכללים והדינים, על עֲשִׂית כל מיני שטרות ומכתבים, בין על קיומם בין על בטולם. וכן על כל עסק ודברי ריבות וכל מה שהחליטו ופסקו העלו על הגליון והשיגו אֶשׁוּר ע"ז מהדוכס, וכל אלה השכיל לתת בכתב במחברתו "שודא דדייני" הנדפס בראשונה במנטובה (תל"ח - 1678) ושנית בהגורן ח"ו ע"י אברהם כהנא. המחברת הזאת יאמר כהנא

ח) שו"ת הרמ"ז ס"ט. ט) לההיסטוריה הישראלית כהנא. י) אגרות הרמ"ז סל"ד.

אם כי קטנה היא בכמותה מאד, מספרת היא לנו דברים הרבה, היא תספר לנו את הקורות והרפתקאות שעברו על העדה הנכבדה הזאת, איך ירדה כל פעם ממעלתה וממחמדיה שהיו לה מימי קדם, עדי הוכרחה להתכונן בתוך ד' אמותיה ולחיות חיים מקוריים לו אוג על תקנות וסדרים עצמיים, כי בתוך חומות הגיטו התחילה מתפתחת מחדש על יסוד רכוש הלואמי והעצמי במנהגיה ובדרכי חייה, בדרכי השלום והריב שנתהוו בתוך בית המשפחה הנבדלת מלשתמש באור העולם ואוירו, עד שקבלה הקהלה צביון עצמי ידוע. חמש ועשרים שנה ישב הרמ"ז בעיר מנטובה, מן שנת תל"ג עד שנת מותו היא שנת תנ"ח, ובכל השנים האלו, לא נח גם רגע מעבודותיו השונות בכל מקצעות היהדות, ויהי לאדם גדול וגם לעסקן צבורי. עבודותיו הספרותיות שגשגו למעלה וענפיהן הגיעו עד כל קצות הספרה העבריה, הקבלה, הפיוט הדקדוק וחכמת התלמוד והלשונות, בכלם היה עובד חרוץ אשר נכר עקבות השפעתו להרבה דורות אחריו, ואם כי לא השאיר אחריו ברכה, "ספר שלם ומקיף" למען נוכל לשאוב ממנו את רוב גדלו וידיעותיו הרבות, אבל גם מזה המעט שנשאר לנו לזכרון נוכל להכיר את האיש, משה" וליהעזיך אותו לפי מדתו, וזאת נעשה בהמאמר הבא. —

פרק ה

כאשר נחקור לדעת ולמצוא את הקו היסודי, שבו הבלטה אשיותו של האדם הגדול הזה, נמצא, כי מתוך גונו הרבים אשר בהם התקשט, ברוב עבודותיו בכל מקצעות התורה והחכמה נוצצים כעין החשמל, רק שתי מראות גוהות שנעשו אליו כמרכז לכל חייו, אשר מהם לקח את התוכן להנחתו, ולצורת כל עבודה ופעולה, והם, "הקבלה והפיוט". התואמים האלו, אשר הולכים תמיד שלובי יד, הם הם אשר שמו משטרם עלי האדם המעולה הזה, ובכל פנה ופנה שאתה פונה אליו, שם תמצא אותם שולטים בו ממשלה בלתי מגבלה. כי אמנם השירה והמיסטיקא קרובות הנה זו לזו, ולא דבר מקרי הוא, אשר להרמב"ם המתנגד ביותר גדול להקבלה, חסר לו גם הכשרון הפיוט, ויהי כמעט היחיד בין גדולי זמנו או אשר הביע דבריו והגיוניו מבלי הרבות בחרוזים כמנהגם

של חכמי ימי הבינים, ומאידך גיסא המחבר היחיד למחזות מצוינים בעברית אשר כמעט אין לנו בספרותנו דוגמתם, היה המקובל ביותר גדול שבזמנו ר' משה חיים לוצאטו, וגם הרמ"ז אשר זה שיחו והגיגו כל היום היתה הקבלה והיא היתה משאת נפשו תמיד, נשא גם את לבו לחבר גם הוא מחזות אחדות בעברית אשר האחת מהן נקב בשם "יסוד עולם". הדרמה הזו, היא הראשונה והיותר קדומה, שנכתבה עברית לעברים, אחרי אשר הדרמות הקודמות, אפילו אלה, שתוכנן היה יהודי כלן נכתבו בשפה נכריה. כמו לדוגמא: הדרמה א) "יציאת מצרים" שנכתבה ממליץ אחד "יחזקאל" בימי תקופת האלכסנדריונים. הרמ"ז היה הראשון אשר הביא את הדרמה העברית במחנה ישראל. הן אמנם יש לנו דרמה אחת מאת ר' יוסף בן יצחק פינסו, אשר נדפסה בשנת (תל"ג - 1673) ב) בשם "אסירי התקוה" ונתחברה בשנת תכ"ג (1663) ואשר עליה חשבנו עד הנה, כי היא הדרמה הראשונה בעברית; אבל החכם ברלינר ג) יחליט בצדק, כי אף אם אמנם בדפוס קדמה מחברתו של פינסו לספרו של הרמ"ז, אבל בכתב קדם לו זה האחרון. כי כפי הנראה, בשערו של "היסוד עולם", נתחבר זה השיר "בימי בחרותו" של המחבר, וכזאת לא יתכן רק לפני תחלת שנות המאה החמישית, שבהן כבר היה הרמ"ז בעל בעמיו ורב בוויניציאה, כנ"ל.

העיר וויניציאה שהיתה עיר מקלט לנדחי ישראל, נהייתה גם מקום מוכשר לקבוץ הכהות הרוחניים שבגולה, ולחדש נעוריהן באומנות ובחכמה. מפני רוב ביבליטיזקויותיה וחבורות חכמיה ונדיבות עשיריה, ובפרט בגלל בתי הדפוס המפורסמים, שקמו בתוכה בשנות המאה השבע עשרה, נהייתה העיר הזאת לגן פורח לחכמת ישראל, אשר פארותיו הגיעו עד קצות ארצות אירופא הצפונית ועד נגב איטליה ואגפיו.

בן שבע עשרה שנה היה יוסף פינסו בעת חברו את דרמיותו באמשטרדם, ובימי בחרותו ואולי עוד צעיר ממנו, כתב שם הרמ"ז את הס' "יסוד עולם". הוא היה בן דורו במסבת מליצים ומשורריכ בשפת ספרד ועברית, אשר נתרבו אז באמשטרדם, לא יכול ר' משה לשבת דומם, ופתח גם הוא את מיתרי כנורו ושר את השיר

א) דליטש ציר געשיכטע דער י"י פאעזיא 211. ב) אוה"ס בן יעקב

896. ג) בהקדמתו לס' יסוד עולם.

הזה, אין ספק, כי השיר הזה, למרות עושר לשונו ושפעת מליצותיו הרמות בסגנון השבוצי (מוסיפטיל) דל הוא מאד בתוכנו וגם בצורתו, ורק בדרך השאלה והעברה נוכל לכנותו בשם „דרמה“ הזקוקה ללשוש ולעבוד בכל הפנות; אבל אל לנו לשכוח, כי הרמ"ז היה הראשון בעבודה זו, והיה אז עודנו בימי עלומיו, טרם נחבררו עוד כשרונותיו כראוי וצריך לאומנות כזאת, וכפי מדתו זאת, עלה לו הנסיון יפה מאד. ואולי נכונה השערת ברליגר, „כי הרמ"ז כתב את שירו זה לחג הפורים“ אשר נתן תמיד ענין לענות בו בדברי שיר ופיוט. הכותבת אשר על פני הספר „ליהודים היתה אורה“ נתן ידים להשערה זו, בנוגע לחמרו של השיר, בחר לו הרמ"ז במקשבה תחלה לתת ביד בני עדתו „ציור של נחמה“ כדי לחזק את לבם באמונתם, לאשר בימיו בפרט בימי ילדותו עלה עוד הלהב, ומקודי האינקוויזיציה בערו, בכל ערי הישפניא להעלות קרבן אדם על מזבח אלהי הרחמים, ואלה היהודים אשר נכו להמלט מן המהפכה לבוא אמשטרדמה, ומרורות בפיהם עלי גורל אחיהם שנשארו בארץ מולדתם, זקוקים היו אז גם הם לחזק ואמוץ, למען חגף רוחם ובטחונם בד', ולמענם הציב להם „זכות“ את תמונת אבינו אברהם איך שהרהיב גם הוא בנפשו ללחום נגד בני דורו עובדי הגלולים, ולמגר לארץ אליילי כספם, ולא חת ולא זע, מאויביו הרבים, עד שחרף נפשו גם למות בעד דעותיו האמתיות, וגרוב בטחונו באלהיו, נצל מכבשן האש ויצא מנצח, כן תהי זאת לאות אל בני האנוסים אשר תורת הנוצרים עוד היתה עצורה בעצמותיהם, שלא יכשלו גם הם בדרכם, רק יחזקו את לבם בד', ולא יזנחו מדרכיהם זה אשר התחילו ללכת וסוף הנצחון לבוא, זאת היתה כונת הרמ"ז בחבורו זה, כאשר יעיד גם „השם“ אשר נתן לו „יסוד עולם“ עש"ה: „כעבור סופה ואין רשע, וצדיק יסוד עולם“ (משלי י' כ"ה).

עוד מוזנה אחת כתב הרמ"ז נקובה בשם „תפתה ערוך“, ותוכנה: „ענין הבוט הקבר ויסורי גיהנם“, הופיעה בראשונה בוויניציאה בשנת 1715, ואחרי שלשים שנה יצא במהדורה שניה בצירוף ה„עדן הערוך“ של יעקב אולמי מפיכרא, שהלך גם הוא בעקבות „זכות“ אבל יחד עם זה שכלל את המסתוריה העברית והכניס בה גם הדישים תיאטוריים אחרים. בשנת 1819 תרגם את התפתה ערוך לאיטלקית המשורר שלמה יצחק ליצאטו. ועפ"י

תרגום יפה זה שיצא בטורין, אפשר לראות עוד ביתר שאת את האירופיות הרבה והאנושיות הגדולה שביצירה עברית מקורית זו. (דברי פרידמן בהוצאתו החדשה תרפ"ב).

מבלעדי המחזות האלו מונה ה"ח לנדסהוט בספרו „עמודי העבודה" (ד), שבעה וארבעים פיוטים ותפלות, אשר חבר ותקן הרמ"ז לכל מקרה ומקרה ולכל מועדי וחגי השנה, וכפי אשר נתברר בימינו (ה) נוסף להם עוד הרבה אשר לא ידעום עוד ה"ח הנ"ל, ואם כי לא הרבה מהם זכו לפירסום גדול ולהיות נאמרים במקהלות עם, בכל זאת נמצא בהם כשרון פיוטי גדול, ושפעת רעיונים מצוינים, מהולים עפ"י רוב, בנסכי הקבלה שהיא היתה נקודת המרכז שלו, וממנו יצאו הקוים השונים והמשתרעים על כל נקודות ההיקף אשר הקיפו את כל אשיותו. מצוינת היא גם כן תפלתו המיוסדת על „אלף אלפין" ונדפסת בסוף הס', „אגרות הרמ"ז" כל מלה ומלה מתחלת באות א', עד שתגיע למספר אלף; הן אמנם הרמ"ז לא היה מקורי בדבר זה, כי כבר קדמו בזה הברדשי (ו) בבקשה שלו של אלף אלפין. וגם ר' יוסף בר ששת בן לטומו חי (בספרד ז) (בשנת ה"א ס"ח 1308) חבר תפלה בעלת אלף מלוח שכל מלה מתחילה באות א'; אבל עלה עליהם הרמ"ז בעמקו התוכן אשר מלא הוא רזין דרזין ונצרך תיכף מתחלת בריותו לפירוש קצר הנדפס ג"כ שם. והמביאו לדפוס מצא לנחוץ להוסיף עליו אלה הדברים: „מכאן מודעא רבה אם תרצה לעמוד על בורין של דברים ולהבין כונת הרב המחבר, בד' עולמות אבי"ע שרמז בתפלה זו, יעיין בס' „משנת חסידים" ממס' כוללת האצילות עד סוף מס' ההרכבה ותמצא מרגוע לנפשך".

הרמ"ז היה לפי השקפתנו משורר ממוצע, אשר לא נהן מטבעו לחזמה זו. אצלו היתה השירה רק למלאכה אשר שמש בה בכל עת הצורך, ואז כאשר נתן לו ענין לענות בו ידע לתת דמוח וצורה לבת שירתו, ולהבישה מהלצות בשפעת מלים ומבטאים שונים ולתת לה לפעמים גם ברק פיוטי, בכונה עמוקה, אבל בכל זאת לא יכול עוד להתחרות ולהיות בעל דבביה של המשורר

(ד) צד 262 - 221. (ה) ברלינר בהקדמתו לס' יסו"ע. וראה גם צינץ

ליט. געש. ציר סינג. פאג. 441. (ו) ר"א ברדשי נדפסה בס"ח ד' עם פלי המלות. (ז) נדפס בקובץ אגרת, אל תהי כאבותיך.

האמתי ר' ישראל נגארה ח), כי זה האחרון היה באמת משורר
בחסד אלקים, אשר בתעופת מליצותיו מזכיר לנו את משוררי ספרד
הקדמונים, ומלאים הם בעוזו הרגש והשתפכות הנפש, ביופי הסגנון
וטוב טעם.

כבר זכרנו, כי גולת הכותרת של כל מעשי הרמ"ז היתה
„הקבלה“, היא היתה המקור שממנו שאב התוכן לחייו, וכל מעיניו
היו רק בה. „הקבלה“ עמדה אז על סדר היום, מטבע עוברת
בשוק. חיי הקהלות, כל רב וחבר, כל בעל בעמיו, מוכרח היה
להתעטף באצילות, ולהגות בחכמה הנסתר, אחרת כמעט לא יוכל
להיות, האויר היה מלא אז מאוירא דא"י, אשר ספג בקרבו, תורת
האר"י ותלמידיו, ובפרט באיטליא, ויותר עוד בוויניציאה אשר
דרך שם היתה המסלה ישרה לבוא לארץ ישראל, ו„העולים“
נתרבו שם יום יום, כמעט היתה לאי-אפשרות, לאיש העומד
שם בראש העדה שלא להתעמק בהקבלה ובכל סעיפיה. המטרילוגיה
הנוראה של שנות ת"ח – תט"ו, מעשיהם האכזרים של הקוזאקים
הפראים שהתהוללו בשוד ורצח, הם שגרמו ועזרו גם כן להחיש
מפלט לחדרי הסוד, לא רק בפולגיא, ששם היתה מקום המקרים
והמעשים, כי אם גם הלאה בארצות איטליאה ואגפיה, אשר מצאה
שם קרקע מוכשרת ומעבדת מעת נדפס בה ספר ט) הזהר בראשונה.
ור' משה זכות אשר קבל תורתו ישר מתלמידי אר"י וגוריו אין
פלא איפה כי היה גם הוא מראשו ועד רגליו מלא פהנטסטיח
קדושות ודמיונות מלהיבות. „הגאון ר' משה זכות“ יאמר הרב
באסן מורו של ר' משה חיים לוצאטו „בוויניציאה ומנטובה, עם
מגיד מן שמים היה דבורו ונאומו, כאשר נודע בשערים שמו'
והרב בסן הזה קבל מסורה זו מחותנו ר' בנימין הכהן שהיה
מתלמידיו המובהקים של הרמ"ז, ואם כי לא נמצא בשום מקום
בספרי הרמ"ז שיתפאר את עצמו בהתגלות זאת, בכל זאת פשטה
המסורה הזו ונהייתה למקובלת, גם בפי ההיסטוריים שלו, „האוילאיי'
„וניפו“ שאמרו בפשיטות י), „והיה לו „מגיד“ והגידו גם בשב
הרב גור אריה ששמע המלאך הדובר בו“. בשום אופן לא יכלו
להבין תלמידיו ומעריציו, איך יקטן חביבם הרמ"ז במו, שלא

ח) ראה הערת ספר הרעץ ח"ח 199. ט) בשנת שי"ח במנטובו

ובקרימונה ראה איה"ס בן יעקב י) שה"ג בערכו וז"ל מאת גיפוי.

להעמידו במחיצה אחת עם הרב בעל ב"י ובעל "מעבר יבק" ובעל "מגלה עמוקות" שגם המה היו להם מגידים ומלאכים כנודע. וכאשר רוב המקובלים בעלי הסוד והרמז חפצו חמיד להתגורר בארץ ישראל, כן השתוקק גם הוא להתישב בארץ הקדושה. המקובלים היו אומרים: (*) בחו"ל שורה רוח טומאה בכל מקום, ושם בארץ הקדושה רוח נבואה מושלת, גדולי הקבלה קהל מרשב"י עד האר"י, רובם ככלם קבורים שם, והאוויר מלא מסודותיה ורמזיה. ר' גרשון קיטאווער גיסו של הבעש"ט היה כה מתגעגע לאדמת אה"ק עד כי בבואו שמה, ביום תשעה באב, בכה במר נפש ונתעלף כמה פעמים מרוב בכיה ויללה. וכן הפייטן והמקובל רמ"ח יא) לוצאטו לא מצא מרגוע לנפשו הלוחטת בחוץ לארץ, ונסע לאה"ק אם כי לא זכה להשתקע בתוכה, כי מת בעכו בשנת הארבעים לימי חייו בתוך הנספים אז במגפה יב). המון הגולים שהשליכו ע"י גורלם המר מארץ מולדתם השניה לארץ אבותיהם השוממה והחריבה, המרירות האנושה, הענן והאפלה הפרושים עלי שוממות יהודה, שהם התמזגו והתערבו יחד לפעול על רוח הגולים; כל אלה לא הכשירו את העת אז, לעשותה ל"עת רצון" להשתפכות פיוטיות, לשעשוע הדמיון; אנחות שבר ויאוש, שועה ותפלה התחילו להשמע ברמה, וככה התחילה להברא שם שיטה חדשה על דבר התפעלות דתית, על דבר תפלה בכונה, לא לכוון אל הרגש והמכון האמתי, כי אם אל כונת צרופי שמות קדושים הנבנים על יסוד לשונותיו הנרדפים של הזהר, כדי לפעול ע"י זה בעליונים עפ"י תואיריות ידועות ע"ד סגוף הגוף, ובטול העצמיות, ע"ד אבלי ציון וחבלי משיח, והשיטה הזאת זו שהיתה מושכת אחריו את כל המקובלים שבחוץ לארץ גם הם, בתקותם לבוא עי"ז לידי השלמה גמורה, בדרכם דרך קודש זו. תורת האר"י לוריא הגדול שבמקובלי צפת, שהיתה יורשת מקומה של קבלת הר"מ קורדוריא, ואשר גדלה וטפחה רק באה"ק, היא גם שגרמה להרבות להב החשק של הרמ"ז, שהיה ראשו ורובו

(*) זכאה חלקיהן - אימר הזהר - מאן דזכי בחייו למושרי מדוריו בארעא דקדושא, ולא עוד אלא אי זכי בחייו זכי לאתמשכא עליה רוחא דקדושא מדיר (זהר ח"ב ע"ב).

יא) רמח"ל כתבא ה"י יב) הנ"ל בספרו "ישראל בעש"ט" 10.

דבוק בשיטה זו, לנסוע גם הוא שמה, אם כי כנראה לא הפיק מוימתו זו לפעולה ולא זכה לראותה בעיניו כנ"ל. —

פרק ו

„הקבלה“ שהיתה עד סוף המאה השלישית, חכמה עיונית, אשר הרמ"א החליט עליה, כי חכמת הקבלה היא חכמת הפהיליטופיה רק שבשתי לשונות ידברו (תו"ה ח"ג פ"ד), ואשר רק יחידי סגולה, אחד בעיר ושנים במשפחה עסקו בה, פרצה את גדרה בראשית שנות המאה הרביעית, ותהי לענין לדרשנים, אשר החלו לדרוש בה ברבים בפני עמי הארץ א, בספירות ובגלגולים ובשאר דברים של חכמת הנסתר. ר' משה קורדיווארי שבא לצפת מעיר מולדתו קורדאוה, ולמד אצל גיסו המקובל מהר"ש אלקבץ את חכמת הקבלה, היה האחרון שחבר את ספריו הגדולים בחכמה זו בסדר נכון ובלשון צח, שיטתו בנויה היא על דברי המקובלים הראשונים, ומיוסדה על השכל האנושי, לפעמים חולק גם עליהם וסותר את דבריהם, והיה כמעט הראשון אשר מרוב אהבתו אל הסדרים, הכיר כי בספר „הזהר“ יש הוספה אשר לא נמצא בזהר ב) העקרי, עתיקים הם גם דבריו *) על איזה מקובלים שבדורו, „יש מהם אשר אין להם מבוא לא במקרא, ולא במשנה ולא בגמ' והם עוסקים בחכמת הנסתר“, וכן מזהיר ג"כ ג) „שלא ללמוד חכמה זו רק מאיש שהולך בדרך הישר ולא לרדוף אחרי המתגאים בדיעותם, כי קולם יהי' כגלי הים, ואין להם כדי רביעית, ויחברו ספרים בחידות ומליצות ברוב ענין“.

אחרי מות הרמ"ק (כ"ג תמוז הש"ל) באה מהפכה גמורה בתורת הקבלה. הרב ר"ח וויטל (נולד ש"ג) עשה לו למטרה להוריד ולהשפיל את שיטת הרמ"ק בהקבלה ולהרים תחתיה את קבלת

א) שו"ת מהרלב"ח דמ"ב: ב) ראה ראבי"ה דל"ב ע"ב: ג) אור נערב

ח"ג פ"ג.

*) דבריו של המקובל הזה ישאו בד בבד את דברי אחד מאיתני הדור שבפולין ה"ה הרמ"א ז"ל המתאונן על הבעלי בתים שאינן יודעים לפרש סדרה או פרשה בפ"י רש"י וקופצין ללמוד הקבלה (תורת העולה ח"ג פ"ד).

האר"י המלאה רמזים וסודות אין מספר, והיא רחוקה מהבנת האדם הכללי. בהקדמתו לספרו עץ חיים: יאמר רח"ו: "שאר ספרי הקבלה של אחר הרמב"ן אל תשלח ידך אליהם, כי הם בנויים בשכל האנושי, ולא מקובלים, לא מפי עליונים ולא מפי ראשונים" והקורא המבין בין השורות, יראה את כונתו החודרת נגד הרמ"ק. מחשבת רח"ו זו, עלתה לו ועשתה חיל, כי כמעט כל המקובלים בזמנו זנחו את שיטת הרמ"ק והתאחזו בשתי ידיים בשיטת האר"י ז"ל. וכאשר קם אז מקובל גדול בחו"ל, ר' יששכר בער מקרעמניץ הסמוכה לפרג, וחבר פירוש גדול על ספר הזהר עפ"י שיטת הרמ"ק, אז שלח לו מקובל אחד מצפת מכתב ארוך בו יודיעהו "כי חכמי צפת לא הסכימו על פירושו אחרי אשר טעמו מעץ חיים הקדמת האר"י, ואחרי אשר מאריך שם להרבות בשבח מהרו"ח והאר"י, יסיים בזה"ל: "יש יתרון מסודות האר"י ז"ל על הרמ"ק כיתרון אור השמש מן הלבנה, וניכר שעדיין בזמן הרמ"ק לא היתה מתגלה עוד עת רצון מלמעלה כמו בזמן האר"י ז"ל, וכן הרב המקובל האיטליני ר' מנחם עזרי' מפאנו גזור: ה) "כאשר גבהו דרכי הפרדס מן הקמחי, כן גבהו דרכי האר"י ז"ל מדרכי זה הספר", והרב ריא"ם בעל "ארי נוהם" מעיד מפיו בזה"ל, "הדברים האלה ממש נאמרו לי מפי הרמ"ע ז"ל, בהיותי בריגיו זה ל"ב שנה, והוסיף לאמר לי, מודה אני לך כאשר בא אלי ה"ח ר"י סרוק, ולמדני מקבלת האר"י ז"ל, שעד אז לא הייתי יודע בחכמה זו." *

והנה אחד מן המיוחדים ממעריצי שיטת האר"י ותלמידיו היה ג"כ ר' משה זכות, ולכן מצינו גם אותו בין המשפילים את שיטת הרמ"ק מנגד שיטת האר"י ז"ל, ובהקדמתו לספר אוצרות חיים למהרו"ח יאמר "אחרי שנתרבו הימים, ונתברר כמה נצוצות, עד שבזה אולת יד הקליפות מאד מאד, ואח"כ בשנת הש"ל ננעלו קצח

(ד) ראה על כל אלה אבן נגף כהנא פט"ו והלאה. ה) בהקדמתו לס' פלח הרמון.
* נודעים גם הדברים מן ספר "מצרף לחכמה" ליש"ר מקנדיא כי האר"י לא רצה ללמד את הב"י את תורתו, מפני שנשמחו איננה מסוגל אלא עפ"י דרך של הרמ"ק ז"ל, וסימן לדבר שבכל פעם שרצה מהרי"ק ללמוד לפניו כשהתחיל לגלות לו סוד, התחיל מהרמ"ק להתנמנם, עד שהוא בעצמו ראו והכיר שאין ראוי לכך ופסק מללמוד.

שערי אורה, והתחיל הרמ"ק לדבר בסוד הפנימית בחכמת האמת, אבל כיון שהיה עדין נשמתו מעולם הטהור וכו' ולכן אין לנו שום עסק עפ"י דרכו, כי העיקר הוא בחינת התקון והוא סוד פנימי כי משם זה הרב הקדוש האר"י ז"ל דבריו חיים וקיימים בכת העליון לתקן השכינה ולהשפיע עליה. ר' משה זכות שקבל את תורתו בהקבלה ישר מצנורו של רח"ו, כנ"ל, לא יפלא איפה כי גם הוא דבק בכל כחו בשיטת האר"י ולא יזוז ממנה כמלא צעד, "כבר הודעתין" (ז) כותב פעם לתלמידו "שכך מקובלני מצנועים מופלאים, שרוב הכונות הנמצאות בשאר ספרי תלמידי האר"י ז"ל, הן הנה היו להם לבדם ולא לזרים אתן, כי רובם ככלם לפי שרש נשמתם וכו' אבל הכתובים בס' הכונות הכולל, הוא סלת נקיה ושופרי שופרי וכו' ואין בנו כח לחדש כונה גם שתהיה מיוסדת על הקדמה נאמנה וכמוש"כ הרב ז"ל על מה שכתב בזהר פעמים רבות, ולכן אין לכוין רק הכתוב בס' הכונות. ולכן שמענו אותו מדבר בפירוש במכתבו האחרון לתלמידו מהרב"ך ז"ל וז"ל: (ז) "סוף דבר, למוד ויגע ותמצא עולמות חדשים ומתוקנים, ואלין אהניין לך, אך בזאת שלא תתערב עם חכמת הרמ"ק וחריו ז"ל, כאשר שמעת מהתראת רח"ו, וכ"ש משובשי חכמי המחקר וכו', ואם תשמע לעצתי, יקרה לך כאשר קרה גם לי, כל כמה שנים, טרחתי במקרא בדברי המקובלים דטרחי בסברא, עד זכיתי לגמיר גמירי מפה קדוש כמו"ה אלחנן בוצינא דנהורא, ויגעתי ומצאתי בהוצאות ובטרחת יתירא רוב ספרי מהר"ח שהם הם גופי תורה וסלת נקיה וברה, ועליהם מיוסדת ידיעתי הצעירה, ובהם יגיעת עיוני תדירה, הנה לפניך החכמה סדורה, כאשר זכית בזכותך לנעימות חברה של בני בחירי, נאמן ורוח טהורה, ועתה זה היא דרך ישרה לפשוט צורה וללבוש צורה וללמד יחד ס' או"ח, מרישא עד גמירא, ואחריו אדם ישר, שבו רוב כללי החכמה בקצרה, וגם "מבוא שערים" קולע אל האמת אל השערה".

כן היה הרמ"ז דבוק ואחוז בכל נימיו בקבלת האר"י, וכתולדה היוצאת מזה, נמצאנו גם הוא אחוז בה מעשיית שבהקבלה כדי

(ז) אגרות הרמ"ז ס"ו, ז' שם.

לפעול על ידה גדולות ונצורות בהשבעות ולחשים, וכאשר נחלתה
 אשה אחת בטירוננו, והרב מהר"ש באקו מקאזאלי פנוה אליו
 והודיעהו גם כי עשה לה בסדר שכ' הרב זלה"ה, ולא הועיל לה
 מאומה, משיב לו הרמ"ז: (ח) "תמהתי על הדבר, כי גדלה מאד
 כח אותה הכונה להשליט הדינין החזקים, על אותו הרוח, ובפרט
 בהיותו מס"א, וכו', כי הסימן המובהק שיש לרוח הוא כשתשמע
 קולו, דרך איזה אבר, ולא דרך הפה, וגם כשנראה מקומו בנפחת
 איזה מקום, כגון בגרון או בשדי האשה וכו' אמנם מ"מ ינסוהו
 בהדלקת פתילי גפרית, ושיגיע העשן לנחיריים
 ויאמר פסוק: "ימטיר על רשעים פחים וכו'" וכן ירבה הלאה
 נסיונותיו ומופתיו לגרש את הרוח רע הדבוק בהאשה הזאת ויסיים:
 "נתתי פעם אל ידי ר' בנימין הכהן קמיע של הרב ז"ל, יכתבוהו
 בטהרה על ק"ץ (קלף צבי) ויתלוה עליה שיועיל לה ואם לא
 תעלה לה ארוכה יודיעני מעכ"ת אם יש בה מהסימנים הנ"ל, ואם
 היא קורעת בגדיה ואם משתנית צורתה וכו'". וכן במ"א מצינו (ט)
 אותו מפלפל ברצינות גדולה בדבר הסגולה להדליק גפרית על
 אש ומיעץ. לאשה חולה, "כי יותר נכון בהשתקעה בשנתה מעט
 גפרית טמון ברמץ חם במחתה, ויונח לצד פניה וכו', אז יודע
 ונגלה, כי מרוח רע היא חולה ואודיעך מה יעשה לה", אבל לא
 תמיד היה תאב לשמש בלחשים וכוונות, וכאשר שאלהו הפעם תלמידו
 ר' אברהם רויגו אם יש לומר את הלחש עטיפה בקוטפא? אז משיב
 לו הוא י, "בספר הכונות לא נזכר כלל ועיקר אותו לחש,
 ולפי דעתי אין לאומרו כלל, כי דוקא לראשונים נתקן שהיה כח
 בידם בתורתם במעשיהם, לגרש אותה פלי', אבל אנו יתמי דיתמי,
 דיינו לילך בתמימות, ושלא להתגרות בחזונים, ולכן שב ואל
 תעשה עדיף". כה כרוך היה הרמ"ז אחרי האר"י עד שאפילו
 בהמעשית שבקבלה, לא רצה לחדש שום דבר מדעתו, והכונה
 שלא נזכרה בספר "הכונות" ו"הלחש" שאין לו מקום בין לחשי
 הרב, אין להם זכות הקיום, ועליהם נאמר, שב ואל תעשה עדיף. —
 אהבתו ודביקתו של הרמ"ז ל"הקבלה" מבצבצת גם במקום
 אחר; כשבא להיכל ההלכה, אשר שם רק הפסק והדין מושל ברב
 כחו, ולהסוד אין חלק בו, בכל זאת לא יוכל גם שם לעצור בעדו

(ח) אגרות הרמ"ז ס"ד, (ט) שם כ"ה, י) שם י"ב.

מהזכיר את דברי המקובלים ולקחת לו מהם משענת וסמוכין, ותפס את הרב בעל כנה"ג בענין פסק אחד בדבויים אלה: (יא) "הרב הרח"ב (ר' חיים בנבזשתי) בחכמתו ושברו, לברכה זכרו, אני מכירו ומוקירו, גם ידעתי את ישרו, כי היה גדול בתורה, ויראת ד' היתה אוצרו, ואלו קרא דברי הרשב"י בנועם מאמרו בפ' "אחרי מות" ופ' "יתרו" יענדנו כתר לראשו ונזרו", ובפעם אחרת הוא אומר (יב) על הקדמונים "בודאי אם ידעו הקדמונים וראו את דברי הזהר, אין ספק אצלי כי הקולות יחדלון, והכרת החלוקה בין הזמנים לא תהי' עוד, כי ק"ו בנו של ק"ו למאן דאית לי' חולקא ברזי דמהימנותא, דידע מאי דאיתא בזהר פ' שמיני, רחמנא ליצולן מהאי עונשא, וכמו שהרבה להזהיר ע"ז הרב החסיד בעל של"ה וכו'". — בכלל, אנחנו רואים בהרב הרמ"ז, כי היה דר בשני עולמות, עולם התורה הנגלית, ועולם הדמיון, ובכל היותו לפעמים שקוע בקבלה ונתיבות פליאותיה, לא יאבה לתת לה יד ונתיבות בתורה הנגלית, רק לפעמים בהרהורי אהבה כנ"ל, ובשעה שהננו רואים אותו באהלה של תורת הנגלה, כמו בפירושו "על המשניות", נראהו יושב ודן, נושא ונותן בבינה יתירה, בזכות השכל וסברה ישרה והגיונית, כלו מסור להענין אשר לפניו, ומפרש כל חומרא ביושר הגיון ובסברה דקדוקית. אעפ"י שגם פה מתקפהו לפעמים רוח הסוד והדמיון, אבל רק בדרך העברה ואגב ולא לקבוע מסמורת בו. —

מצרופי דו פרצופים אלה של ר' משה זכותא, פרצוף פני גדול בתורה הנגלית, פרשן גדול בעומק הגיון, בעל עינים פקוחות, בבקורת חרופה, פרצוף פני האיש, אשר הראש מושל בו על הלב, והשכל משעבד אליו את ההרגשה, ופרצוף פני איש חסיד ובעל מוסר, רוכב על כרוב הדמיון, בעל דבקות עד כלות הנפש, בעל חזון לב אשר נפשו מלאה ציורים וחזיונות אשר יצר לו בעצמו, מרו פרצופים אלה, יצא לנו הפנים המאירות של האדם הגדול הזה, כי אמנם בכל שטף רוחו וכח דמיונו ידע לשים קצב וגבול, לבלי יירש הדמיון מקום השכל. בפירושו על המשנה (יג) לא נודע כמעט כלל עקבות ההזיה והדמיון רק חכמת

(יא) שו"ת רמ"ז סל"ו, (יב) שם סמ"ט, (יג) נדפס באמשטרדם שנת ה'תק"ח בשם "קול הרמ"ז" ותרגם ה'ה"א בעיד כי ראהו בכ"י והוא כפלים מהנדפס.

הדקדוק, הלשון, וההסברה, היתה לו לעינים ולפיהן ילך בכל דרכיו, כאשר נביא הלאה. לפעמים נמצאהו גם הוגה דעות בבקרת חפשית, כמו למשל, דעתו בענין המדרשות שחולק על התוי"ט שהחליט „כי אין למדין הלכה ממדרש רבות" וע"ז יאמר הרמ"ז: (יד) לאו תשובה שלימה הוא, דמה שאין אנו למדין מהמדרש, היינו שיש בהגמ' הפך למדרש, אבל כשאין בשום מקום בהגמ' גלוי למה לא נלמוד מן המדרש?

דבר נאה ומתקבל אנו שומעים ממנו גם בדבר חלופי האותיות, שבעל התוי"ט חפץ להנהיג שיטה זו גם בדברי חז"ל ולכן הוא מפרש את דברי ב"ש „הבקר" לעניים „הבקר" מלשון „הפקר" „מפני ששניהם הב' והפ' הם ממוצא אחד", וע"ז משיב הרמ"ז: (טו) לא גיחא לי כלל בדקדוק התוי"ט שמפרש דר"ז ל בסדר דקדוק התורה בהתחלפות האותיות ממוצא אחד, ואין סברתי כך שדוקא בתורה יש לומר כך, אבל בב"א מה להם להחליף אותיות, כ"א לבהור לשון ערומים ודבר אמת – וכאן הטעם משום שכן היה המבטא שלהם שאנו רואים גם היום שהמדברים ל' ערבי, לא יכנונו לבטות הפ"א כ"א כב', ונ"מ שחייב אדם לומר בלשון רבו, ובזה הורה הרמ"ז בפירוש, כי אין לנו לדמות לשונות רז"ל ודקדוקיהן ללשונות התורה, וזו דעה חפשית אשר לא כל רב וצורב ירהיב עוזו בנפשו להגיד גלוי בלי פחד ומורץ. כה הולך בסברתו זו בעקביות גם הלאה, בדברי התוי"ט על המשנה בדמאי „שאינו מחוסר" שהוא כמו שאינו „מעושר" מפני כי תח' והע' הם ממוצא אחד וע"ז אומר הרמ"ז (טז) „ה"נ כדכתיבנא דאית דקרי הע' כח', וכן במוחש בני סלונקו יע"א כשקורין רשע אומרים רשה ושמע שמח", ולא זו בלבד, כי גם בל' יעצור בעדו מלהגיה בדברי הקדמונים ולעשות בהם טעות סופר כלאחר יד, דבר אשר רוב המקובלים יראים אותו ונזהרים בו מאוד. וכאשר יקשה בעל התוי"ט על דברי הרמב"ם הסותרים זה את זה בענין „זרעוני הרדל וחרוץ טמוך לשדה", כי בפירושו אומר הטעם מפי שמפסידין את השדה ובחבורו אמר, „מפני שאין מוסיקין" ומפלפל הרבה לתרץ את הסתירה הזו. אז יבא

(יד) „קול הרמ"ז" ברכות פ"ה מ"ה. (טו) שם פאה פ"ו מ"א וראה גם שם בגורמים פ"ה מ"ד. (טז) דמאי פ"ג מ"ב שם.

הרמ"ז ויאמר בפשיטות (י) דוחק גדול הוא לומר שיש טעמים הפוכים בדברי הרמב"ם בענין התלוי במציאות, ולולא דמסתפינא ה"א דט"ס הוא וז"ל ברמב"ם מפני שהנן מוזיקין ולפלא כי הרב ר' יששכר בער בעל הפירוש „בני יששכר“ על המשניות (חי בימי הנוב"י) מרגיש ג"כ בסתירה זו בדבר שבמציאות, ונכנס לידי דחיקא לומר: שהמלה „שאינן“ מוזיקין בחבור הרמב"ם, צריכין לקרות בחיריק ולא בצירי ויהי פירושה שאינן כמו שאינהו בל' תרגום, ולא ראה דברי הרמ"ז הנ"ל המחליט בפשיטות כי ט"ס וצ"ל „שהן“ מוזיקין, כאשר גם המפורשים האחרים לא יזכירו את שם הרמ"ז, אם כי כנראה הרבה למדו ממנו, ולקחו ממיטב חלבו. – ובכל זאת, אם כי כמעט בכל הפירוש הזה יחפוץ להקאות לפנינו כפשטן ודייקן גרידא, לא ישכח בכל זאת לפעמים לזכור את אהבתו „הקבלה“ ולהחניף לה כנ"ל, הוא מחליט פעם אחת ואומר: (ח) „לפי דברי המקובלים, סברתו ז"ל היא האמתית, דאל"כ לא היה מציאות אל הכונות שכתבו בענין התקועות, שאין קבלה ע"ד שהוא ספק“ אך זו נטיה! משום שהכונות הנן בסכנה ולכן מוכרח להיות סברתו אמת (?) ואהבתו זו נוצצת גם בדבריו אשר יאמר בענין למוד מעשה בראשית ומעשי המרכבה, (ט) „תינוח במע"ב במה למעלה, אבל במע"מ, הקצר קצרה חכמת חכמי ישראל מהשיגה, והרי מתני' התירה לדרוש בה לחכם ומבין מדעתו, אבל האמת דלא חיישינן, משום דאי בר הכי הוא מלמדן אותו ואם אינו ראוי משתקין אותו“ וכן בפלוגתת ר"ג ור"י (כ) בענין משארסתני נאנסתי שר"י אומר לא מפיה אנו חיים מביא הרמ"ז הטעם של זה הלשון משם תלמידי האר"י דנקט האי לישנא משום דא' מג' עמודי העולם היא האמת ומפי זו אין אנו חיים שהזקה שמשקרת. ובפתיחה לסדר גזיקין מביא את דברי הזהר בפ' בלק למה שנתחברו שלשה בבות אלה, עיי"ש, אבל ביותר מכלל נראה את נטייתו להקבלה מדבריו במשנה לאבות (כא) בענין הידיעה והבחירה כי שם יאמר בזה"ל: „האיסור

(י) „קול הרמ"ז“ כלאים פ"ב, מ"ח. יחי"ש פ"ד מ"ט. (ט) שם מגלה פ"ד

בסוף. (כ) שם כתובות פ"א מ"ו וענין גם בבני יששכר הנ"ל, ששמע דרך צחות זה הטעם ואיננו מזכיר את הרמ"ז. (כא) שם אבות מ"ו הוי"ט ד"ה בכל עיי"ש.

הוא רק להרהר בעצמותו של הקב"ה אבל לא במדותיו שבהן מנהיג העולם, כי אלו חובה עלינו לדבר בהן, וע"ז אמר דע את אלקי אביך, ודע, כי אצל חכמי האמת יש תירוצים נכונים לחקירה זו, עיין בפרדס וכו' ובפרט בחכמת האר"י ז"ה ה"ה הכל מיושב". הרי לפניך המקובל בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו, מאמין הוא בפשיטות, כי בחכמת האר"י ה"ה כל מיושב, ואפילו הסתירה הגדולה שבין הידיעה והבחירה אשר נתחבטו בה כל חוקרי ישראל ולא מצאו לה פתרון. המקומות המועטים האלה אמנם, לא יסתרו את משפטי אשר חרצתי למעלה, כי בהספר הזה "קול הרמ"ז", הוא שונה את משנתו כדייקן ופשטן, אשר רק דרך הפשט הישר לנוכח עיניו, וביחוד, הננו רואים בו דבר אשר כמעט כל יתר המפלפלים והמפורשים מזלזלים בו והוא: דקדוקו הרב בכל דבור ודבור להעמידו ישר עפ"י חכמת הדקדוק, ונאמנה עליו עדותו של תלמידו מהרב"ך (בהספדו כב) עליו, "כי היה בקי בכתובים, ובפרט בחכמת הדקדוק שאין כמוהו בפלך, משנה שהי' לו בע"פ" כי מלא הוא הפירוש הזה בכל גדותיו בחכמת הדקדוק והלשון. את בעל התוי"ט שהיה אחד כג). מהנספדים ממנו היתה לו בעבור זה תמיד, תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, ופעם אחת הנהו שולח בו את עוקצו החד כד) ויאמר: לא על התוי"ט תמהתי, כי כל מה שכתב מעניני הדקדוק חדוש, שלא נסו בו רבני אשכנז נר"ם אבל על הר"ם נפלאתי וכו', וכן בכ"מ שיזדמן לו להראותו חסרון ידיעותו בדקדוק לא יעצור בעדו כמו כה) דבריו: "אלו זכר התוי"ט הפסוק אותי נהג וילך, יגל בו כי בו ימצא כל כונתם בין לטעם נקוד החולם, בין לטעם נקוד הפתח אבל אין דעתי נוחה בכל מה שכתב, כי ויולך הוא מההפעיל, ואם יופך הוא מהקל שר"ל יהפוך וע"מ באותי ואסרם שהוא כמו ואוסרם, וקריאת הפתח אינו, כ"א במקום העמדה בטעם מפסיק" וכן שם הל"א כו) "כן הוא טבע פועל הכבוד לשמש להפך הפעולה, כמו מסעף פארה במערצה, כמו ודשנו את המזבח ורבים כמוהם". ועל החלטת התוי"ט: שאיל"ם זכרים וזכרים נקבות, יתלוצץ הרמ"ז ויאמר כז) "זו משלו, כי לא נמצא

כב) גבול בנימין ר"ג. כג) לעיל. פ"ב הערה כ"ט. כד) שבת פ"א

מ"א שם. כה) כללים בפ"ב מ"ג. כו) שם מ"ד. כז) שם פ"ט מ"א.

כן לא במפורשים ולא בתרגום, כי שם „כרים“ תרגום תורין פטומין, ואילים תרגום דכרין כדתרגם „איל“ בכ”מ ולא שאילים זכרים וכרים נקבות. ועוד ששם „כרים“ משל למשול הנגידים ושרי החיילות כמו שכ’ הרד”ק בשרשיו ולפי התוי”ט ת ש ש כ ח מ כ נ ק ב ה. פעם אחרת הוא תופש גם את הר”י בעל התוספות בשביל חפצו לערער את הכלל האמור במדרש, „ואלה מוסיף על הראשונים אלה פוסל את הראשונים“ משום דמצינו כתוב, אלה דברי הברית וקאי על מה שכתב מלמעלה וע”ז יאמר הרמ”ז: (כח) „אני בער ולא אבין, דדוקא היכא דמזכיר ענינים תחלה, ואח”כ חוזר להזכיר אחרים, אז אם יאמר „אלה“ פוסל את הראשונים, כגון אלה תולדות יעקב, שפסל את של עשו, ואם יאמר „ואלה“ מוסיף על הראשונים כגון ואלה המשפטים, אבל „אלה דברי הברית“ הלא הוא סיומא דמילתא, וקאי אדלעיל, וא”א לומר „ואלה“ וכגון אלה המצות דסוף בחקותי, וכגון אלה הפקודים ודכותיה טובא „והם דברים של טעם נוסדים בהגיון ובסברה, וכן ידרוך הלאה בדרך זו, לפרש את הכלל לא זו אף זו כט) „דל”ש לומר „לא זו אף זו“ אלא כשהענין הב’ הוא נפרד וחלוק מן הענין הראשון משא”כ בד’ וה’ שפירש”י שבכלל ה’ הלא יש ד’.” ובכלל רואים אנו בספרו זה כונה מיוחדת לתפוש על בעל התוי”ט בכ”מ, ובפרט בדברים הנוגעים לדקדוק וחכמת הלשון, ולפעמים גם מותח עליו את דינו הקשה בדברי חדודין כמו (א) „קל הוא דקדוק זה שעוברין פעל עומד“, „לא יא) ידעתי במה חשבו התוי”ט להרב, אם חשבו לבלי יודע לדבר. ובמחילה מהתוי”ט שתיקונו יפה לו כאן ולעיל מדבורו“, וכה הולך בכונתו זו גם הלאה עד שפעם אחת נפל בעצמו בפח וטעה במקרא מפורש, והוא בהשגתו על התוי”ט בדבר המלה „ונמתי“ לו כן הדברים שהתוי”ט מפרש כמו „ונאמתי“ והרמ”ז השיג עליו וז”ל: (ב) „אין דקדוקו מדוקדק, שא”כ הול”ל „ונאמתי“ או „ונמתי“ שאז יכול למימר שהאלף בכת הנ’ אלא ודאי שהוא לשון חכמים ולא נמצא במשנה אלא במקום תשובה כדתנן בפ”ג דגטין נומינו לשליח וכו”“, ולא

כח) שבת פ”א מ”ד. כט) שם פי”ח מ”א. (א) שם פסחים פ”ג מ”א.

לא) שם פ”ט מ”ד. לב) יבמות פט”ז מ”ז.

זכר כי מקרא מלא הוא בעזרא י"ד, ח' "כנמא" ופירש רש"י שם בפירוש כאשר "נאמר" ובכל מקום מצוא יתפוש עליו בלי שום מעצור ויכה על קדקדו כמו למשל תפישותו על קושית התוי"ט עצים מאי חיי שייך בהו? יאמר הרמ"ז: (ג) מצינו לשון היות אפילו באבנים כמ"ש בנחמיה ד': החיו את האבנים וכן ויואב יחיה את שער העיר, דברי הימים א' י"א. ועל דברי התוי"ט כי בלשון הכתוב נמצא מחשבה אף בדבר שאין בו רוח חיים שנאמר והאניה חשבה להשבר יתפוש עליו הרמ"ז (יד) "במחילה מכבודו ל"ד דהתם ר"ל "וסיעת" או "להקת" האניה, וכגון וישמע בית פרעה". ובהכלל שמביא התוי"ט בשם הראב"ע שכל דבר שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו יאמר הרמ"ז (יה) "לא ראיתי כלל זה עד הנה, לא נניח להאי כללא דודאי לא אמרו הראב"ע והלא השמש יש בו רוח חיים ונמצא זכר ונקבה, וכ"ש דאי איתא להך כללא, ור"ל שכן הוא דרכה של תורה, וכפירש"י בפ' המחנה האחת והכהן, אבל לא שמה שבתורה נקראת בלשון נקבה שנוכל אנהנו לעשותה זכר, אלא האמת שלשון חכמים לחוד כנ"ל דברים ברורים ונכונים. — כן מלא הוא הפירוש הזה דקדוקים והסברות נכונות עד שלא נוכל להאמין במעט כי יצאו הדברים מאת אותו האיש אשר הרה והגה אותן ההרהורים והדמיונות המלאים את פני כל אגרותיו לשני תלמידיו הנ"ל. אולם הוא הדבר אשר אמרתי למעלה, כי הרב הזה דר בשני עולמות, ולא קרב אצלו זה אל זה, ובמדה ידועה נוכל להשוותו בבהינה זו — אם גם רק בדמות זעיר אנפין — לאדם גדול שני, אשר הלך לפניו כמו דור אחד והוא מרן הבית יוסף, כי גם הוא כמוהו, חציו היה עולה כליל למוסתירן ולסתרי הקבלה, וחציו השני מסור היה כלה להתורה הנגלית, ובכל היותו שקוע בקבלה ונתיבות פלאותיה, לא אבה לתת לה תפישת יד כל שהוא, בדיני ופירושי התורה התלמודית, ובתורת המעשים אשר יעשה אותם היהודי והי בהם חיי הדת והלאום — כמובן, איננו חפץ בזה להעמידהו במחיצה אחת עם הענק הגדול, אשר פרש את שלחנו הגדול לפני בני ישראל, ויהי למחוקק העם בכל דרכיו;

(ג) גדרים פ"א מ"ג, לד) נזיר פ"ד מ"ב, לה) תמיד כ"ה מ"ד.

אבל כונתי רק להראות על כמה סימנים שנשתוו בהם, ויהי הרמ"ז כעין "בבואה דבבואה" של האדם הגדול הזה, כאשר גם בדברים אחרים הנהו שוה אליו, כמו בענין של המגיד והמלאך כנ"ל. וכן בהנטיה יתירה שהיתה לשניהם ללמוד המשנה כעדות "המגיד מישרים" על הב"י, ועדות התלמיד מוה"ר בנימין הכהן על רבו הרמ"ז (י) "שהי' לו המשנה בע"פ". הנה הגענו בזה אל קץ מלאכתנו, וחושבים אנחנו כי כפי מדת היכולת, הספקנו לתת צורה נאותה לנושא תולדותנו, לא הפרזנו על המדה, להלל ולפאר במה שאין בו, רק תארנו אותו לפי צביונו האמתי בלי שום הגזמה והערמה, והנהו נצב נגד עינינו, בתור אדם גדול בתורה ובמעשים ועסקן צבורי במשך כל ימי חייו, ונוכל גם לקרות עליו קריאת "שדל" יהודי איטליאה היו "מתקדמים ויראים כאחת". —

כן עברו על הרמ"ז רוב ימיו בעבודות רבות, עד שהגיעו גם אליו ימי הזקנה ומחלה קשה הפילתהו למשכב כאשר יספר לנו תלמידו מהרב"ך בהספדו עליו (יז) וז"ל: "כן הוית ליה לצדיק הזה שהיה מוטל על ערש דוי הרבה זמן ונתיסר ביסורי קשים" ועלה למרום ביום ב' של חג הסוכות (יח) שנת נח"ת (1698), והניחו המטה בחצר בהכ"נ, ביום שלאחריו להספידו וקראו עליו פסוק ותנ"ח התיבה (ר"ל מילולו) בחדש השביעי בשבעה עשר לחדש תשרי, ועל מצבתו חרתו הטורים האלה: (ט) "מצבת קבורת הרב הגדול שברבנים המקובל החסיד והקדוש מרנא ורבנא, משה זכות זצוק"ל, אשר נסע למנוחה ועזב אותנו לאנחות, יום ב' סכות התנ"ח:

העוברים עמדו ואל תפרעו,
שימו לבבכם אל קבורת גבר,
גבר בעוז על כל אשר נודעו,
בסוד ובנגלה ומשביר שבר,
כל עומעיו ישמעו ישמעו,
על כן שפתותיו דובבות בקבר,
עומד כמו משה בעת הדחק,
לנו זכותו יעמוד בשחק.

ויש להעיר על בעל "עמודי העבודה" (צד 215) שמביא כתיבת

(יז) גבול בנימין רי"ד וראה גם בשה"ג בערכו, (יז) גבול בנימין דרי"ג ועוד במ"כ לה) תוג"י גיפו זצ"ל 225. (ט) או"ג ח"ג 140.

מצבה זו מלא שבושים בלי שום הבנה, וצריך שם לתקן כפי הנוסח המובא באו"נ - הרב מורטרה במנטובה יגע וחפש למצוא את האבן הזאת בעירו אבל לא מצא מאומה, כי בטח היה לשמוש בידי הנוצרים השכנים שם.

תלמידו החביב ר' בנימין הכהן יספיד אותו בדברים חמים מרעישים את הלב ויאמר: כל מה שאמרנו היה בצדיק הזה שאנו מספידין אותו ועליו יכון הכתוב: הנה ישכיל עבדי, שהיה בקי בכתובים, ובפרט בחכמת הדקדוק, גם ברמזיו ובדרושו וסודות הזהר, כאשר בעינינו ראינו, ובאזנינו שמענו לו, מתעסק בפירושו לזהר, לא נתן שינה לעיניו, ותנומה לעפעפיו באהבתו אותה חכמה, יפיצו מעינותיו חוצה, אשרי מי שזכה בהם, ובסוף ימיו באו עליו יסורין קשים, והיה הוא בעצמו סבלן, ואמר שיהיה לכפרת ישראל, כאשר מפיו יקרא לכל הקרב אליו, והלאה יאמר „הצדיק הזה שאנו עוסקים בו הוא איש שהכל בו. מקרא: בקי בכתוב ובפרט בח' הדקדוק שאין כמוהו בפלן. משנה: שהיה לו בע"פ, וגם חדש כמה חדושים כנודע, בקי בכל המדרשות ודורש טוב לעמו בדברי הגדה המתישבים על הלב, גם היה בקי בחדרי הגמ', עוקר הרים בפלפולו, ועל הכל שהיה מקובל גדול שחדש בה כמה דברים במאמר הזהר עפ"י הקדמות נכונות לדברי האר"י ותלמידיו, יומם ולילה לא ישובת, משכים ומעריב לבהמ"ד, וגם בלילה לא שכב לבו, עיניו כיונים על אפיקי מים: שהיה מביט בספרים ומנדד שנה מעיניו, חוזר משנתו בכל יום, ידיו היו מלכלכות בדם שפיר ושליא כדי לטהר אשה לבעלה וכו', ועוד שהיה מסגף עצמו בתעניות לאין מספר עודנו בתקפו שהלך בנערותו לקצוי ארץ וכתת רגליו ללמוד תורה (כונתו על נסיעותו לפולין כנ"ל), מראהו כלבנון: בשערו ובזקנו שלא נגע בה מעולם בין בתער בין מספרים, (גם זה שבה לגבי חכמי איטליה כנודע מהתנהגות הרמ"ע מפאנו בדבר גלוח הזקן ודברי המקובל ר"י אורגס בענין זה), בחור כארוזים: שהיה כחו יפה להעמיד התורה על תלה, לא ישוב מפני כל, חכו ממתקים: בפיוטיו שחבר, וכלו מחמדים: שאפילו שיחתו היתה צריכה תלמוד, והחכמה היא חכמת האמת מאין תמצא כי אפשר העוסקים בה ואיזה מקום בינה: להבין דבר מתוך דבר, כאשר היה מבין ומוציא הדין לאמיתו וכמו"כ בפירוש מאמרי הזהר כנודע לכל'.

העתקתי את רוב דברי תלמידו הנ"ל, מפני כי הסער „גבול
בנימין“ אינו במציאות, ומתוך דבריו ניכר, את האהבה הגדולה
ששָׁלְבָה שני הנשמות הטהורות האלה ויעֲשֶׂן לחטיבה מוצקה אחת,
ולחיות חיים מלאים עבודה ותנועה ולהשפיע על הרבה דורות
אחרֵיהֶם.

נוספות

א.

בפרק הראשון וגם בפרק ב' בענין רמ"ז ושפינוצו יש להעיר מדברי בעל "אמונת חכמים" מאת אבי עד שר שלום, והוא היה מתלמידיו של ר' משה זכותא, והוא מביא בספרו הנ"ל דף נ"א ע"ב בזה"ל "גם אחרי שהייתי בן ארבעים וארבע שנים, זכיתי ללמוד סתרי התורה כפי מה שהורוני האר"י זלה"ה בחברת חסיד גדול הוא המשכיל ונבון כמהו"ר שמואל במו"ה יהושע נורצו, ולא מצאתי אפילו בעמקי החכמה שום דבר שינגד לשכל, ובפרט סוד הצמצום והוא גדול מאד ומי יכילנו, וספר לי מהרמ"ז זצוק"ל שפילוסוף אחד מעמנו, בקש ממנו שיבארהו לו, וכאשר התחיל לבארו, לא יכול הפהילוסוף לשמוע לו והלך לו", מי היה "הפילוסוף מעמנו" הזה? ומדוע לא יכול הפילוסוף הזה לשמוע לו בדבר "סוד הצמצום"? האם לא מבצבץ מפה הפילוסוף שפינוצו ושיטתו בענין "האלהית"? —

ב.

בפרק ב' בענין רבותיו של הרמ"ז בקבלה יש להוסיף עוד את ר' אלחנן שמביא עליו באגרתו האחרון וז"ל: "כמה שנים טרחתי במקרא בדברי המקובלים דטרחי בסברא, עד זכיתי לגמור גמירי מפה קדוש כמו"ה אלחנן בוצינא דנהורא ויגעתי ומצאתי וכו', והוא ר' אלחנן בן דוד קרמי מעיר ריגא ונפטר שם ח' כסליו תנ"ג, ונמצאו בכ"י פסקים ושו"ת מעידים על בקיאותו בש"ס ופוסקים (תוג"י) והרב בנימין הכהן בספרו גבול בנימין (דרוש מ"ה) הרבה בשבחו לאמר: היה איש תם יושב אהלים ממית עצמו

באהלו של תורה, ולא פסק פומיה מגירסא כלו יומא. וחדש
חדשים על הש"ע, ולא נהנה מעוה"ז מפירות מצותיו והיה
מסתפק בהכרחיות וכו' עי"ש. הרב בנימין הלוי היה מצפת,
ובא לאיטליאה בשנת תי"ט כנראה בשו"ת הרמ"ז סכ"ו ובאגרות
רמ"ז בסימן י"ז יש ממנו תשובה לר' ישראל לינגו, והוא היה
אביו של ר' שלמה הלוי אב"ד באומיר ראה שה"ג בערכו.

ג.

בפרק ג' בדבר שני התלמידים החביבים של הרמ"ז הוא
ר' בנימין הכהן ור' אברהם רויגו, היה הראשון ר' בנימין אחד
מן הרבנים הגדולים באיטלי' ושמו: „ר' בנימין וויטאלי ב"ר
אליעזר הכהן" חכם מופלא ומקובל גדול, נולד בעיר אלכסאנדריא
די לא פאליא, (אלעכסנדריא דילא פלייא) בשנת התי"א, ושם היה
לרב ודרשן בעיר מולדתו בשבתות ויו"ט בשנת תל"ה בהיותו בן
כ"ד שנה, ובשנת תמ"ב נקרא להיות אב"ד ור"מ בעיר ריגא עד
יום מותו בשנת הת"ץ. חבר ספרים הרבה, א „גבול בנימין" קובץ
דרשות בשלשה חלקים (אמשטרדם תפ"ז), ב „אלון בכות" פירוש
על מגלת איכה בפשט (וויניציאה תע"ב), ג „אבות עולם" פירוש
גדול על פרקי אבות (וויניציאה תע"ט), ד „עת הזמיר" שירים
ופיוטים ע"ד דרך הקבלה וכמה בקשות וסליחות (וויניציאה תס"ו)
ונמצאו תשובותיו בספרי חכמי דורו „פחד יצחק" „שתי הלחם"
והוא היה חותנו של הרב ר' ישעיה באסן רבו של ר' משה
חיים לוצאטו, ודרך גלגול זה הגיעה הקבלה של רמ"ז להמשורר
רמח"ל, — גם עשה הנהגות ע"ס אוצרות חיים — ובכ"י נשארו
ממנו: „גשמי ברכה" שו"ת על ארבעה טורים וס', „פתחי שערים"
ונמצאו בידי ר' בנימין פואה בעיר ריגא — עיין על כל זה
בתוג"י זצ"ל שה"ג. —

וראוי להביא כאן דברי ידידי ר' אברהם כהנא בספרו
רמח"ל, על ר' בנימין הזה: „מלבד הקבלה השולטת בכל חייו היה
גם פייטן ודרשן מצוין. כל ימיו לא סר מדרכי ר' משה זכות רבו,

כונותיו של זה האחרון בתפלה ובמעשה היו נר לרגליו ואותו שם לו לסמל גם בפיוטיו, וכזכות, היה מכבד גם הוא כל יום מימות השבוע משלו בפיוט פרי עטו, והוא היה המשפיע היותר גדול על קבליותו של לוצאטו ופיטניותו. ההיסטוריוגרפיה של השירה והקבלה העברית באיטליה תשים את ר' בנימין חוליה אמצעית בין זכות וליצאטו, ר' בנימין היה חותן בסן ורב בריגיוו, כתביו וכתבי זכות רבו, שבלי ספק היו אצל בסן, ספורי האחרון על אודות חותנו ורבו ונסיעות לוצאטו אח"כ אל ר' בנימין לריגיוו שנשאר לנו לזכרון, כל אלה הלהיבו את לב הצעיר וימשיכוהו אל הפיוט והקבלה.

והתלמיד חביב השני ר' אברהם, הוא ר' אברהם ב"ר רפאל רויגו מגדולי חכמי מודינא ומנטובה ומת בשנת תע"ד כמבואר בס' „גבול בנימין" מחברו ר' בנימין הכהן הנ"ל. בהספדו, ושם הוא מפליא בשבתו מאד, רבו הרמ"ז כותב עליו, „בעל רוח צהובה להאיר בתורה, כרב נהוראי סבא, וליכנס ולצאת בשלום כר' עקיבא" (אגרות רמ"ז), ור' אברהם הזה היה גם עשיר גדול, ונדיב ועושה צדק עם כל אדם, מכלכל תלמידי חכמים שבאו ללמוד בישיבתו שהיתה לו שם על הוצאותיו, תלמידו ה"ר מרדכי ב"ר יהודה ליב אשכנזי חבר ס' „משל אברהם" פירושי מאמרי זהר וסוד עשר ספירות וענינים עמוקים, בקבלה וסודות שקבל מרבו ר' אברהם וקרא שם הספר על שמו (פיורדא תס"א) והג"מ יוסף שמואל מקראקא המסכים על הדפסתו מרבה שם לספר בשבח ר' אברהם ומתארהו: המקובל האלקי, ואומר: „אחד היה אברהם בדורנו, שמסר מאודו ונפשו על חכמה זו, ומכל מלמדיו השכיל, ובזבז את אוצרותיו לקנות חכמה זו מעודו עד היום הזה וכו' ומלא בנגלה כרסו עד שזכה להיות זקן ויושב בישיבה ומשם עלה לחכמה הזאת וכו'". רבו ר' משה זכות נותן לו הודאה פעמים על תמיכתו שנתן לו בכל פעם כי שלח לו יין על ארבע כוסות על חג הפסח וגם מצות מצוה וכותב לו בזה"ל „רוב טובות החזקתיך, וגם ברך ברכתך, כי בשלך היטבתי לעשות מצות המצות, וארבעה כוסות, כה יוסיף לך האל, תעצומות וכח ואיל, לזכות ישראל, שמחוני בדבריך יבשרוני נועם אמרותיך על הולדת בנך בחירך, אלקי אברהם יהי בעוזרך וכשם שזיכה אותך למילתו, כך יזכך לגדלו

לעבודתו וללמוד תורתו ולראות בחופתו, ועליך ועל זוגתך הברוכה, יצו ד' הברכה שמורה בכל וערוכה" (אגרות הרמ"ז ט' י"א).

ועל דבר התיחסות והידידות בין שני החברים האלה ראה

גם מאמרו של הפרופ' דוד קויפמן ז"ל: Ein Brief R. Benjamin Cohen Vitalis in Reggio (Monatschr. 41 Jahrg. 700 f. f.) המליץ ר' משה חיים לוצאטו חבר קנה על מות ר' בנימין הכהן המתחלת: אלי תבל ועריה" (ראה צונץ ליטערטור געש. צור סינג. פאעזיע 449) ונעלם זאת מהר"א לגדסהוט בעת זכרו את הרמח"ל בספרו עמודי העבודה 222.

ד

בפרק ד', בדבר משאו ומתנו של הרמ"ז בעניני הלכה, יש להעיר כי דרכו היתה תמיד, מדה להקל", והיה חס על ממונם של ישראל, כנראה מבורר מרוב תשובותיו, ואב לכלן, המה דבריו שם (סימן י"ז): אחרי כתבי כל הנזכר נפשי נבהלה, ולבבי נעכר, כי ראיתי בעל ט"ז, והוא אדם יקר, אשר שורש כל הדבר קצץ ועקר, ובאמת לכאור' הבהילני, אבל בסוף התמיהני, שרצה לחדש פסק הלכה, בלי סמיכה וכו', ומסיים א"כ בביטול דלא ציינת יונן ליה לטו"ז בחומר תונו היתירה". דרך למודי בכלל בתשובותיו היא תמיד דרך הפשט הישר, ואינו נכנס בשום פעם בפלפולים רק מוציא בהסברה ישרה את הדין לאמתו, כדרכו גם בפירושו למשניות אשר התלוצץ פעם אחת בדבר זה על התוי"ט ויאמר עליו: (מנחות פ"ב מ"א) ולא צריכי לכל מאי דדחיק נפשא התוי"ט, כההוא חרופי דפומבדיתא".

אודות התקשרות של הרמ"ז אל "הקבלה", יש להעיר ג"כ כי קרא את ספרו של הר"י מודינא "ארי נוהם" בשם "קול סכל" והשם הזה לקח לו ממורינו בעצמו כי כן קרא הוא את הספר אשר חבר נגד מלגלג אחד על דברי התורה שבע"פ, ועתה מדויק ידיה משתלים ליה, משום שלגלג גם הוא על חכמת הקבלה, והדברים עתיקים, ראה על כל זה דברי ידידי החכם פרופיסור בלוי בחבורו האשכנזי, לעא מאצענעס בריעמע אונד שריפטשטיקע" צד 90-91. וגיגור לעא מודינא צד 55.

ה

הספרים אשר חבר הרמ"ז והנודעים לנו ע"י הדפוס וגם בכתב יד אלו הם:

(א) „אגרות הרמ"ז" כולל ל"ז מכתבים שונים בעניני הקבלה, ובסופר „אלף אלפין" תפלה מיוסדת על אלף היביות המזחילת באות „אלף" וראש התפלה הוא: אקדישך אף אעריצך, אב אחד אל ארך אפים ומחובר לה פירוש קצר (ליוורנו תק"ם). האוזלאי מעיד, כי ראה את האגרות בכ"י והיו הרבה יותר מהנדפס. —

(ב) „דרך אמת" הגהות על הזהר והתקונים מקובלות מהאריז"ל, והוא חלק אחד מספר „אור נוגה" שהו"ל, בהוצאות ה"ר יוסף חמעץ, נדפס בויניציאה שנת תחי"ה (תכ"ג). הספר „דרך אמת" מכיל הגהות על הזהר עד ספר במדבר דרצ"ט, אבל כפי אשר ראה אותו הח' רמ"ש, וגם זה שישנו ת"י, נדפסים הם בלי שער ובלי פרט בחלקים מסומנים בפ"ע, ובסוף דנ"א מהחלק האחרון, שהוא על הזהר גופו כתוב בזה"ל: תם וגשלם „דרך אמת" לכל הזהר, ואחריו יבא אורח לצדיק בהגהות ס' התקונים, ואח"כ יבאו התקונים והולך ומונה עד סוף ע"ט ואח"כ כתוב: ברכות לראש משביר יוסף חמעץ אשר חפץ וסעד בחדס כיסו ובסוף שיר בראשי חרונים חתום „משה זכות" — ראה בספר בן יעקב ושה"ג בערך „יודעי בינה" ואגרות הרמ"ז ע"ש. —

(ג) „דרושים" נספחים לספר „באר מים חיים" (הנדפס בשאלינוק, תקמ"ה) ראה הקדמת הח' ברלינר לס' יס"ע. —

(ד) „דרושים" בס' אוצרות חיים למהרוח"ה מפי האריז"ל עם באורי הרמ"ז ושאר הגהות (כ"י רד"א 1029 א). —

(ה) „דרושים קצרים" מכתבי האריז"ל להר"ם זכותא (כ"י רד"א 949 א). —

(ו) „הן קול חדש" שירים שונים עפ"י קבלה נדפס באמשטרדם בשנת בע"ת (תע"ב). השירים ההם במספר ל"ז ערוכים, על כל ימות השנה ומועדי ד', גם תקון ליל שבועות והו"ר, כפי מנהגי ושיטת האריז"ל, ראה אודות זה בספר „עמודי העבודה" לר"א לנדסהוט 220. וכמה חשיבות היתה לפיוטים אלה בעיני דורות רבים, עד שהחכם רמ"ש גירונדו מביא בספרו תולדות ג'ו בערך אביו בתוך

מהלליו הרבים כי חיבר גם פירוש יפה על קינות „הודי נהפך“ להרמ״ז ז״ל, והקינה הזאת, מקומה נמצאת בספר הנ״ל. —

(ז) „יודעי בינה“ פירוש על הזהר, עד ל״ג דפים מתחילת פ' בראשית הוא מאת ר' יוסף חמעץ, ומכאן ואילך מפרש הרמ״ז לפי דרכו, ונדפס קצתו של זה הספר, וכמדומה שנשרף או שנאבד כלו, ואני ראיתי ספר „יודעי בינה“ תחלה וסוף בכ״י, ובאמצע כמו מאה דפים מודפסות, ע״כ לשון האוזל״אי בשה״ג, אבל הביילגורפים המאוחרים כמו שטיינשניידר וגם וואלף פקפקו בזה ואמרו, כי לא ראווה ולא ידעו אנה נמצא, אבל האמת היא כי הרמ״ז רומז עליו בכמה מקומות, בסוף ספר „דרך אמת“ הנ״ל וסיים בזה״ל: ועל כלם ספר „יודעי בינה“ הוא פירוש על כל מאמרי הזהר הסתומים, אשר הרי״ח התחיל לעשות קצת דפים ממנו, ואני ר״ל (הרמ״ז) בא אחריו מדף ל״ג בספר בראשית ואילך עד תומו — וכן באגרות הרמ״ז לתלמידו ר״א רויגו יאמר בפירוש; הכתוב א צ ל י בספר „יודעי בינה“ וכן בפירושו על הזהר כ״י רח״מ 924 כתוב „ביודעי בינה“ ש ל י, ויחס לעצמו הספר כלו, מפני שהר״י חמעץ, רק התחיל לעשות, והוא כמעט גמרו כלו. — וראוי להעיר על שבוש גדול שטעה מחבר אחד, והוא ה' ראזענטאל בעל ההגהות על הספר „ארי נוהם“ ממודינו בהערה א' שמביא שם וז״ל: אשר הפליא לעשות לפרש מאמרי הזהר מפ' בראשית עד פ' ויצא לערך ל״ג דפים, (בתמונה מרובעת), ומשם ואילך הוסיף המקובל רמ״ז, ע״כ, וטעה בזה מה שאמר כי פירושו של מהרש״י הוא ערך ל״ג דפים, בעוד אשר הכונה כי רי״ח לא פירש רק ל״ג דפים מהזהר, כאשר יאמר שם הרמ״ז בפירוש: ואני בא אחריו מדף ל״ג בספר בראשית ואילך, עי' בשה״ג. —

(ח) „יסוד עולם“ הדרמה העברית הראשונה, נדפס בראשונה, עפ״י כתבי יד עם פתח דבר בלשון אשכנזית ע״י אברהם בהרב המנוח ר' צ״ה ברלינר (פרופיסר ד״ר בערלינר) (אלטונא שנת תרל״ד).

(ט) „מקדש ד״“ פירוש על הזהר כ״י, קצת ממנו נדפס בס' „מקדש מלך“ מר' שלום ב״ר משה בוזאגלו (ד״א תק״י).

(י) „קול הרמ״ז“ פירושים ובאורים על המשניות ד״א שנת הדע״ת (תע״ט). האוזל״אי יספר כי ראה את הכ״י מזה הספר והוא כפלים מהנדפס.

(יא) „שו"ת" נדפסו בוויניציאה שנת „כאשר" (תקכ"א) צוה משה לפ"ק.

(יב) „שודא דדייני" להורות הדבר בפסק זווראה למעשה, חיבר במנטובה בהסכמת כל הישיבה וטובי העיר, נדפס שם בשנת „הזכות" ובפעם שנית בהגורן ספר ג' (תרס"ב) וגם בהוצאה מיוחדת, ובראשו הקדמה יקרה מאת המו"ל הח' ר' אברהם כהנא.
(יג) „שרשי השמות" על מוצא שמות הקודש ופעולתן (כ"י יוא"ל).

(יד) „שבולת של לקט" על כתבי הקדש קובץ של פירושים שונים (כ"י וויניציאה) ראה אודות זה בהקדמת ברלינר ליסוד עולם.
(טו) „תפתה ערוך" (*) שיר מוסרי בעניני חבוט הקבר ועונשי גיהנם, עפ"י מדרשי ז"ל בקפ"ה בתים חמושיות, (ד"ו שנת עת"ה) ועם באור הענין והמלות להר"י אבי עד שר שלום, ובסופו ספר „עדן ערוך" מאת ר' יעקב דיניאל אולמו עם באור המלות והענין כנ"ל (ד"ו תק"ג) ועם ל"א ע"י ה"ר משה ב"ר מתתיהו סג"ל (מענץ תקל"ו). גם נעתק ללשון איטליאני ע"י ה"ר שלמה יצחק לוצאטו (טורין 1819) ושמעתי כי נדפס מחדש כעת בהוצאת אחיאסף עם תולדות המחבר מאת הד"ר שלמה מנדלקרן, אבל אנכי, למרות חפזי, לא זכיתי לראותו, וראה דליטש געש. ד', יידש. פאעזיע 72. —
(טז) „תקון שובבים" סדר סליחות ותחינות לפ' שמות וארא בא בשלח יתרו משפטים ר"ת שובבי"ם כמנהג איטליאה, (ד"ו תנ"ז) ועוד, ובסופו אגרת התוכחה לה"ר שלמה בן לחמיש (הוא ספר אגרת מוסר לר"ש בן אלעמי) (ד"ו בע"ת).

מבלעדי זאת כתב וחבר הרבה הקדמות יקרות לספרים גדולים רבי הערך, ושר שירים רבים לרגל כל מקרה ומקרה. מבלעדי השירים המובאים בפנים, ראוי לציין גם את הקינה שחיבר על מות הרב ר' נחמיה סראוול בנו של הגאון ר"ל סראוול, והקינה הזאת היתה ת"י החכם משה שוואב (Soaves), ראה לוחות אנבים צד 15 והרבה הרבה מהם מונחים עוד בגנזי הביבליטיקין הגדולים ומצפים לגואל להוציאם לאור. —

(*) הספר הזה יצא זה עתה לאור מחדש מעבר ומלשט ע"י ד"ר א. פרידמן בהוצאות „עינות" ברלין ובראשו מבוא גדול וגם בסופו דברים יקרים ונשגבים ע"ד תאטרון היהודי בכלל ובעבודותיו של הרמ"ז בפרט עבודה חשובה מאד להבנת החיון הזה על בריו ע"ש

גם ראוי לציין את העובדה כי רבני קראקא וחסידיה שאלו את הר"ם זכות להורות להם, איך לכתוב ס"ת עפ"י הקבלה, והוא השיב להם בשנת תל"ח תשובה ארוכה בה הורה להם סדר כתיבת השמות וקידוש הקולמס עפ"י קבלת האר"י – דבר אשר לא נשמע עד היום שהוא (לחם הפנים קונטרס אחרון ע' ע"ב) כי כאשר הוכחתי בפנים, אחז הרמ"ז בשיטת האר"י בכל נימי חייו, והיה אחד ממעריציה היותר גדולים, ושיטה זו נצחה אז גם בארצות פולין, וכמעט כל רבניו הגדולים אחזו בה והאמינו גם בכל סניפיה „המעשיות“, כאשר נראה בתשובות אחד המיוחד שבזמן ההוא, המפלפל אם יש לצרף את „גולם אדם“ הנברא ע"י „שם“ למנין עשרה להתפלל (חכם צבי ס' צ"ג).

7

הקבלה בעקרה התפתחה כפי דרך מהלכה בארצות שונות, בספרד אשר היהודים שם עמדו ביחס קרוב אל ההשכלה, שם השפיעו גם על הקבלה ונתנו לה צורה „מדעית“ ועיונית, אשר הגרעין שבתוכה הוא ההתעמקות באלהות והגעגועים ל„האין סוף“, לא כן בארצות אשכנז ובצרפת, שם המשיכו הלאה את שיטת הגאונים בבבל גם בקבלה, ואותו הרוח ששרר בישיבת סוריא ופומבדיתא ביחס הקבלה, שרר גם בהישיבות הגדולות שבאשכנז וצרפת ועוד נוספו עליו הסגופים ושלילת החיים שהיתה שם כעין הכרח היסטורי מזמן שנתרבו הצרות על ישראל מימי מסעי הצלב ואילך, בקבלה זו האשכנזית אין שיטה של מחשבה ועיון, רק רמזים וצרופי אותיות בגמטריאות ונוטריקון, כי נושאה לא יכלו להשפיע עליה שתתפתח בדרך עיוני, מחשבתית.

מטא גליות ספרד, אשר רוב הגולים השתקעו בארצות תוגרמה ואיטליה תקעה יתד הקבלה הספרדית גם בארץ הקדושה ואיטליה. המקובלים הספרדים, ר' יהודה חייט, ר' ברוך מבינבטי, ר' אברהם הלוי, ר' מאיר בן גבאי, ר' דוד בן זמרא ור' משה קורדובירא, ועוד רבים, הסיעו את הקבלה מספרד ערש ילדותה ויטעוה על אדמת איטליה וא"י, ושם געשה מרכז חדש וחזק להקבלה ולכל המחזיקים בה, וארץ איטליה בהיות מסחרה אז

גדול בארצות הקדם, ורבים היו העוברים דרך שם לא"י, נהייתה לפי זה המרכז השני בגלות לחכמה זו, וכל איש החפץ לדעתה ולהשתלם בה, יצא לשם, ומצא אותה מוכנה ומזומנה לפניו, כה נמשך הדבר שהקבלה העיונית השתררה ברוב עוז ותהי גברת בא"י ובאיטליה, עד שבאה מהפכה גמורה בקרבה, ומוכרחת היתה להניח את מקומה לקבלה אחרת, זו, הקבלה המעשית האשכנזית שנתעוררה בזמן ההיא מחדש, ועוד ביותר תוקף ועוז ע"י המקובל הגדול ר' יצחק לוריא ז"ל, ותורת "האר"י הזאת התפשטה בארצות שונות ע"י האפסטולים השונים שלה, הם, גורי האר"י ותלמידיו, ורכשו בכל מקום נפשות רבות לתורת רבם זו.

ר' ישראל סרוג, אחד המיוחד שבתלמידי האר"י, עזב את צפת מקום משכנו וילך לאירופא להפיץ את הקבלה הזו, וקבע את מושבו באיטליה ושם מצא מעריצים ומקדישים רבים גם בין גדולי הרבנים, כמו הרמ"ע מפאני ז"ל, ובאופן זה נעשתה איטליה מחדש מרכז גדול לקבלה זו, כאשר היתה מקודם מרכז לקבלה העיונית, והר"ם זכות שהיה חניכו של המקובלים שבאיטליה אשר בזמנו, אין פלא איפה כי אחז גם הוא בשתי ידיו בשיטה זו, ולא עזב אותה עד יומו האחרון, כי אמנם, כאשר אמרנו בפנים, היה ר' משה זכות בן דורו וארצו בכל גוניו ושרטוטיו הרבים, - ראה על כל אלה דברי הורודצקי בהעתיד החמישי.

מכתב החכם הגדול ר' יהודה אריה בלוי המכונה פרופיסור
ד"ר לודוויק בלוי ראש המורים בבימ"ד לרבנים בבודאפעסט.

אדוני וידי הנכבד !

קראתי ספרך "משה זכות" ומצאתי בו עונג רב : כי חברת
אותו בשכל ודעת בלשון צה, ורוח חן שפוכה עליו, ואין
ספק שימצא חן בעיני הקוראים. מעט הם החבורים שהוקדשו לחי
גדולינו, ואתה הוא אחד מן היהירים העוסקים במלאכת שמים זו, כי
כעת אתה מוציא לאור הביאגראפיה השלישית במחברתך הנוכחית, יישר
פחך וחילך להוסיף עליהם כהנה וכהנה לכבוד בית ישראל ולתפארת
ספרותנו.

בשימי עיני על עלי ההגהה מצאתי כמה מעיות הדפוס
רשמתי אותם על צדי העלים להמציאם, אולם להראות לך כמה חשוב
ויקר מלאכתך בעיני הגני שולה לך העיות אחרות, ואתן לך
הרשות להדפיסן אם ימצאו חן בעיניך —

אורות שנת הולדתו של רמ"ז שצמצמו בכלל לשנת ש"ה הוית
דעתך בצד ה'. שצריך להקדים את שנות הרמ"ז לכל הפחות לשנות
שע"ב והבאת ראיה לזה ממה שנמצא ב"ס קול הרמ"ז שתי פעמים
אחרי שמו של המהרש"א מלת נר"ו. למרות ראיה זו, הדבר מוטל
בספק לכל הפחות, כי יש כנגדה ראיה אחרת אשר הבאת אתה בעצמך.
ובשם הגדולים (דפוס ווארשא תרנ"ב) צד 94 אמר הרב חיד"א
מהר"ם זכות נולד באמשטרדם והיה תלמיד הרב ר' שאול מורפורא הלוי
וראיתי באמשטרדם ספר מדרש בלשון ספרד מענין ישוב ק"ק ספרדים
מדרש עין החיים אשר להם והיא נמנה מכת ראשנה מלומדי המדרש
בהתיסרו. והלך לרוסלאנד ולמד שם וכו' ואח"כ בא דרך וירונה
ללכת לא"י ועכבוהו בוינציאה מהרב"ך תלמיד הרמ"ז יאמר עליו
בהספרו אשר הבאת בצד ל"ז שוקיו עמודי שש שהלך בנערותו
לקצוי ארץ וכתת הנדיו כדי ללמוד תורה התית של אמשטרדם
נוסד בשנת שצ"ט, אם הרמ"ז נולד בשנת שע"ב היה בהתיסרות של

התית בן כ"ד שנים ואחרי שנה הנ"ל הלך לרוסלאנד. וא"כ יאמר עליו הרב"ך בהספרו שהלך בנערותו לקצוי ארץ ללמוד תורה ל? הרב"ך בוראי ידע כל מאורעות חיי רבו וע"כ עליו יש לסמוך, ולא על מלת נר"י. שתוכל להיות טעות המעתיק או המניה או המדפיס.

צד ה' אתה מטיל ספק בדברי האזולאי שהרמ"ז נסע מפולין דרך וירונה לצאת ישר לארץ ישראל ואתה אומר! אבל אנחנו הלא מצאנו אותו כבר בשנת ת"ה בויניציאה וחפצו ליסע לארץ ישראל ושמע ממנו רק כעשרים שנה אחרי כן, אין זו סתירה כי אפשר שרצה הרמ"ז גם בנערותו ליסע לא"י. ואחרי עשרים או יותר שנים רצה עוד פעם אחרת לעלות לא"י ולא עלתה בידו בפעם שניה כמו בפעם ראשונה. אתה בעצמך הבאת ראיה לזה בצד י"א מאגרות הרמ"ז וסימת דבריך בצד י"ד בזה"ל: (ומאשרים המה שני המכתבים) השערות האזולאי בכתבו, כי עכבוהו שם בויניציאה נגד רצונו בדרך נסיעתו לאה"ק. וזה הוא הנכון. כי להאזולאי היו ידיעות נאמנות אודות הרמ"ז ששמע באיטליה מפי אנשים נאמנים או ראה אותן בכ"י.

צד כ"א: ובפרט בגלל בתי הדפוס המפורסמים שקמו בתוכה בשנות המאה השבע עשרה. נהייתה העיר הזאת (ויניציאה) לגן פורה לחכמת ישראל. מלאכת הדפוס קמה ופרחה כבר במאה השש עשרה ואחרי המנפה בשנת הש"ך התחילה לרדת מטה מטה ומצאה לה מקום באמשטרדם. ר' יהודה אריה ממודינא כתב בשנת השצ"ט: כי עכשו הנייר והאומנים וכל דבר יקר בכפלים ממה שהיה פה לפני המנפה" (ראה ספרי מכתב ריא"ם חלק עברי צד 161).

בסוף הספר אתה מונה והולך הספרים אשר חבר הרמ"ז והנודעים לנו ע"י הדפוס וגם בכתב יד והם ט"ו, לא השתמשת בכתב יד כי אינם נמצאים במקומך, גם אני לא השתמשתי בהם לדאבוני מחוסר פנאי. אעפ"י שיש בעירי בעזבון של המנוח דוד קויפמאן המונה בהאקדמיה ההונגרית כמה כ"י של הרמ"ז. אמנם עפ"י (י) הרשימה שעשה סהם הרב מאיר צבי ווייס שנדפס כבר בשנת התרס"ו אוסף מעט על

*) Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Dawid Kaufman s. A. Beschrieben von Max Weiss Frankfurt a. M. 1906.

רשימתך או אעיר עליה איזו הערות—

לאות א' (צד מ"נ) "אנרות הרמ"ז" קובץ של ענינים שונים כתוב ביד הרמ"ז מונה בהאקדמיה הנ"ל תחת סימן 459 (ווייס צד 158) ונמצאו בו גם אנרות וביניהן גם לחכמי פולניא ולירושלים ועוד יש בקובץ זה גם קינות ושירים להתנונות שונות ושאר דברים—

לאות ה' קצור מס' הדרושים להאר' יושיר בסופו עם שם המחבר בראשי השורות: אני משה זכות (שם ס' 203 צד 86) לאות די "קול הרמ"ז" פרושים ובאורים על זהמשניות. יש להעיר כי בכתבי י' הנ"ל נמצאים בשם זה פרושים לאוצרות היים והא' לך לך השער ס'. אוצרות היים סולת נקיה וקבלה אמתית מהרחיו ז"ל מפי הרב הנורא מהר"י זצ"ל. ועוד נוסף עליו ליקוטי ישרים וברים כולם ברורים אשר און וחקר הרב הכולל המקיבל מהרמ"ז וצוק"ל (ווייס ס' 195 צד 85) גם כ"י סימן 196 מכיל וספר הנ"ל בקצור עם פירוש הרמ"ז בשם "קול הרמ"ז וכן גם סימן 198 —

לאות י"ה "שבולת של לקמ" על כתבי הקבלה קובץ של פירושים שונים (כ"י ויניציאהי) אמנם בסימן 204 בהרשימה של ווייס תמצא מן הרמ"ז בשם הנ"ל כ"י ותכנו סודות על ספרי תניך בקבלה מפי האר"י ז"ל נעתק מר"י שמואל אומולנגי אבל הכ"י מכיל רק פירושים עד פ' וירא עד ס' י"ט פסוק ל'.

ועוד יש להוסיף על רשימת ספריו של הרמ"ז עפ"י הקאטלאג של ווייס הכפרים האלה, קצתם הם ברפוס וקצתם בכ"י: א' בקשות פומנים מרמ"ז לכל יום ויום של שבוע (כ"י ס' ו' 985) ב' וידוי לשכיב מרע כתקון הרמ"ז (ס' 994) ג' תפלות וסגלות להולך בדרך קצתם מהרמ"ז (ס' 995 כ"י) ד' ס' תקון הצות אשר הנהיג בין המצרים רמ"ז (מנשובה תקמו 80) (ווייס ס' 1000 בין הרפוסים) ה' סדר תקון הצות לרמ"ז (מנשובה תעיג) (שם סימן 1015) ו' בקובצים שונים של כ"י הנ"ל נמצאו כמה תשובות להרמ"ז ובס' 557 אות 15 מצא פירוש ע"ד הפשט לפומון. אשא לבב"י הנקרא מהמחבר הרמ"ז שיד נאמן שאומרים אותו פתיהה לסדר שובבים.

בברכת שלום ידריך מכבדך כערבך ומוקיר מלאכהך

יחידה אריה בלוי

מורה ומנהל בבית המדרש הרבנים בביראפעסט.

תקונים ומלואים

בהשער האשכנזי	תחת	Zakuta	ציל	Zakuto
שם בסופו	"	seirer	•	über seine
צד V	בתוכן הענינים	שורה י"ו תחת המר"ז	ציל להרמ"ז	
"	שם	"	"	קדמו
IV	שם	"	"	הנעלה
"	שם	"	"	היתה
"	בפנים	"	"	צמנני
"	"	"	"	אמתותה של
"	"	"	"	ואכל
"	"	"	"	סורטורה
"	"	"	"	ולחנם יחקרון
"	שם	"	"	מלפנים
"	"	"	"	בפרג
"	"	"	"	הרבים מכל
"	"	"	"	מעט
"	"	"	"	הרולגיה
"	שם	"	"	רמצא
צד י"ו	שורה	"	"	תחת מעלם
"	"	"	"	דעות נאצלות
"	"	"	"	דעות נאצלות

כ' ג' מלמטה בדבר יהם הרמב"ם להפיוט נודעים גם פתנמיו מיטב השיר כובו. המתעסק כל ימי חייו להרוז שירים ופיוטים אינם אלא אבוד זמן, כי אין בהם לא תועלת ולא חכמה והעיר החין שפיר (גריץ ה'ר"ל 324) גם כשירי שבה והודיה לר' לא מצא הרמב"ם נחת כ"א כשהיו נאמרים על היין, אבל בתוך התפלה התנגד גם להפיוטים במבואר כתישבותו (מלא חפנים גיגור 79) באמרו לתשובה על השאלה בדבר הפיוטים בתוך התפלה: הם רק הוספה על ענין התפלה וחמדות דברים שאינה מכוונת והמבוקש מהם המשקל והניגון

צד	כ"ב	שורה	ר'	תחת	נתבררו	צ"ל	נתבררו
"	"	"	"	"	יצא	"	יצאה
"	"	"	י"ג	"	ומקודי	"	ומקודי
כ"ד	"	"	ט'	"	בחכמה	"	בחכמת
"	"	"	י"ד	"	המטרלגיה	"	המטרלגיה
"	"	"	אחרונה	"	במו	"	כמו
כ"ז	"	"	בהערה	"	מסוגל	"	מסוגלת
"	"	"	"	ראו	"	"	ראה
צד	ל"ו	שורה	י"ט	תחת	1698	צ"ל	1697
מ"א	"	"	כ'	"	משל	אשל	ונודעת גם

צד מ"ב שורה ו' מלמטה תחת ממורינו צ"ל ממדינא
 . " ב' " מאצענעס . מאדענעס.

בית מסחר ספרים והוצאת "סנונית"

לבוב.

Z

I ספרי למוֹד ועזר.

3. — אוצר השרשים — מ. שולכום הצי בר
1. — אוצר לשון ארמית —
15. דבר היטב תקון השניאות השגורות בדבור י ברוך ונ. זינל
25. המנורה. חוברות להשתלמות בשפה העברית כל חוברת
150. לשוננו. אלפון ללמוד הקריאה והשפה — סגנבלט וזינל
10. מונחי החשבון ארמיטולוגיה ארממית עברית-פולנית-גרמנית
4. משניות "פסחים" עם באור חדש מאת צבי קארל מבי
חגיגה
2. "משנה ברורה" ברכות עם באור חדש מאת וילברשיץ
"משניות ברכות" עם תרגום פולני מאת פדופ. בינפלד
50. פרקי אבות עם תרגום פולני.
70. תמונות הוראה של "מנורה" כל אחת
06. תעוזות לבתי ספר עבריים " "

II ספרי מקרא לילדים ולבני הנעורים.

10. גומליב ש. — בימי ההפס. חזיון
10. זינל נ. — ביה שעלתה השמימה, ספור
10. " — הנסיעה בכיסי בנדי. מונולוג
10. חרוף ש. — יצירת האדם. ספור
80. I—II — רמזנות ואגדות
50. טיפולב מ. — מילקוסי. ספורים
50. עגלון א. — מצא מין את מינו. חזיון

50.	פאהן ר. יוסלי טגלשר ספור
40.	פלד מ. — יעקב ועשו חויון
35.	— שאול ודוד. חויון
30.	רובינשטיין מ. — בת יפתח חויון
20.	שלום עליכם — רק דוקטור חויון
60.	שרפשטין צבי — מה הוא ביליק ? הרקטריסטיקה

III שונות.

65.	גורדין יעקב — המטורף. חויון עברית ע"י ברוך
50.	פאהן ר. — שלמה ליוון. ציור תרבות-תולדותי
1.50	שאָר זיגמונט — פונם לעבען הומארעסקען
1.—	קאנטעם. — איינזאמע שעה
70.	ד"ר מ. בינענשטאק, א זאמעלשריפט רעדאגירט פון דר. נ. מעלצער
1.—	מול אהל תמורה. — ב. נ. סילקינר
15	"התחיה" — הלל זלוטופולסקי
30.	כפרות — מאנאלאג פון שלום עליכם
50.	יודישע פאלקסלידער געב.
50.	שקלאפען הענדלער — מ. ריכטער. דראמא
50.	צו שפעט " " "
50.	סקיצען און בילדער — שלום עליכם
75.	דאס יוד. פאלק און די בעוועגונג — ש. קאלקער
60.	שושנה דראמא אין 4 אקטען — ז. ד. מעצנער

Księgarnia NAFTALI SIEGEL

Lwów pasaż Hausmana 8

Konto czekowe P. K. O. 152.253

בית מדרש ספרים של
נפתלי זיגל לבוב

ספרים

ספרים

ספרים של נפתלי זיגל

ספרים של נפתלי זיגל

ספרים של נפתלי זיגל

ספרים של נפתלי זיגל

ספרים של נפתלי זיגל

RSIEGARNIA
NATALI SIEGEL

11010, Passat Haus 1010

11010, Passat Haus 1010

